

Staden i bildspråk

- om planering och legitimitet genom metaforer

Jimmy Bergkvist
Masterarbete 30 hp
Masterprogrammet för Fysisk Planering
Blekinge Tekniska Högskola
2017-06-07

Författare: Jimmy Bergkvist

Titel: Staden i bildspråk - om planering och legitimitet genom metaforer

Nyckelord: Fysisk planering, Kognitiv lingvistik, Legitimitet, Metaforer

Handledare: Karl Bergman

Examinator: Christer Persson

Blekinge Tekniska Högskola: Institutionen för fysisk planering

Program: Masterprogram i strategisk fysisk planering

Kurs: Masterarbete i fysisk planering FM2601

Nivå: D-uppsats

Omfattning: 30 hp

Utgivningsort: Karlskrona

Datum: 2017-06-07

Sammanfattning

De senaste decenniernas förskjutning mot governance har gjort samhällsplaneringen alltmer komplex och fler aktörer har tagit plats i planeringen. De viljor och ideal som dessa aktörer har kommer till uttryck bland annat genom språkbruket i arkitekttävlingar, ett språkbruk som innehåller många metaforer. Ett flertal studier har kunnat påvisa metaforenas påverkanskraft på mänskliga resonemang - genom att tala om världen på ett särskilt sätt kan metaforerna legitimera vissa handlingar och världsbilder och samtidigt osynliggöra andra.

I syfte att synliggöra det språkbruk som präglar samtida arkitekttävlingar ämnar den här uppsatsen att besvara två frågor: *vilka begreppsliga metaforer används i samtida svenska arkitekttävlingar för stadsdelar?* samt *vilka problem, åtgärder och aktörer legitimeras av bruket av metaforer i arkitekttävlingarna?* Genom att anlägga ett perspektiv från den kognitiva lingvistik och utföra en metaforanalys på språkbruket i fem olika arkitekttävlingar för stadsdelar upptäcker den här studien att metaforerna som används i samtida tävlingar visar en stor bredd av dels teman och ämnen och dels åtgärder och aktörer som legitimeras i tävlingarna. Metaforerna representerar både levande och icke-levande domäner, både vardagsnära och mer branschspecifika. De teman som kan skönjas är: *den biologiska staden, staden som kultur och media, att driva staden som ett företag, staden som svärd och sköld, staden som egendom, när staden blir sin motsats, den mekaniska staden, staden som håller ihop och staden som ännu inte finns*. Det finns tendenser i materialet att icke-levande ting tillskrivs en agens som de i bokstavig mening inte kan ha och att flera av de åtgärder som legitimeras i materialet har en tydlig geografisk profil där vissa platser i staden premieras framför andra.

Innehållsförteckning

1. Problemställning	5
2. Syfte	7
3. Problemformulering	8
4. Teoretiska utgångspunkter	9
5. Avgränsningar	12
6. Forskningsöversikt	13
6.1.Från government till governance	13
6.2.Nya aktörer tar plats i planeringen	14
6.3.Den rationella planeringstraditionen och arkitekttävlingar	16
6.4.Språkbrukets roll i planeringen	18
6.5.Metaforeernas påverkanskraft	19
7. Empiriskt material	21
8. Metod	23
9. Första analyssteget	25
9.1.Den biologiska staden	25
9.2.Staden som kultur och media	27
9.3.Att driva staden som ett företag	27
9.4.Staden som svärd och sköld	28
9.5.Staden som egendom	29
9.6.När staden blir sin motsats	30
9.7.Den mekaniska staden	31
9.8.Staden som håller ihop	32
9.9.Staden som ännu inte finns	33
9.10.Sammanfattning av det första analyssteget	34
10. Andra analyssteget	37
10.1.Sammanfattning av det andra analyssteget	40
11. Diskussion	41
11.1.Fuzziness och konsensus om medel men inte om mål	41
11.2.Arkitekttävlingar och rationell planering	43
11.3.Vilka aktörer legitimeras?	44
12. Slutsats	48
13. Källförteckning, tävlingsvinnare, tävlingsprogram och tabeller	49

1. Problemställning

Samhället blir alltmer komplext. Det verkar finnas en enighet om att någonting har förändrats i de sätt på vilket samhället styrs - om det rör sig om ett skifte, en helomvändning eller en förskjutning råder det däremot delade meningar om. Traditionella styrformer i form av hierarkiska strukturer med klara beslutsgångar och tydlig ansvarsfördelning - det som kan gå under namnet *government* - har förlorat i betydelse samtidigt som nya styrformer, präglade av nätverk, en mångfald av aktörer och flexibilitet - det som kan gå under namnet *governance* - har ökat i betydelse. Parallellt med, och intimt kopplat till den här förändringen, har det också skett en förskjutning i städernas och kommunernas roll i världen efter den ekonomiska krisen på 1970-talet. Den industriella ekonomins kris har berett plats för den diskurs som säger att städer idag konkurrerar med varandra om begränsade internationella flöden av kapital och arbetskraft, från början främst omtalat av David Harvey (1989).

En mängd olika strategier har tillgripits av städer världen över för att locka till sig kapital och skapa tillväxt. Strategierna ser olika ut och går under många olika namn men några av de som förekommer är *platsmarknadsföring* (se t.ex. Colomb, 2012), *stadspolitik* (Dannestam, 2009) och *entreprenörsurbanism* (Franzén, Hertting & Thörn, 2016). Arkitekttävlingen är en process som förenar flera av dessa den moderna stadens tillväxtstrategier: den kan skapa uppståndelse kring en plats, den involverar ofta offentliga såväl som privata aktörer i en och samma process och den rimmar väl med marknadsliberala tankar om framsteg genom konkurrens. Idag när byggmarknaden är avreglerad men planväsendet fortfarande är ett monopol blir många stadsbyggnads- och arkitekturprojekt till tävlingar där enskilda arkitektfirmor lämnar förslag på hur en tomt, ett kvarter eller en hel stadsdel kan se ut i framtiden. Också andra yrkesgrupper som byggbolag, kommunikatörer, reklamare, politiker, med flera kopplas in i processen, ibland som en del av en jury eller som samrådsdeltagare.

Arkitekternas skisser, visionsbilder och texter är ofta fulla av metaforer och bildliga uttryck som en helt integrerad del av tävlingsförslaget och marknadsföringen av detsamma. Dessa metaforer har betydelse för hur vi resonerar och handlar. Ett flertal studier har kunnat påvisa metaforernas påverkan för människans tankar och handlingar inom så vitt skilda ämnen som vård (Semino, Demjén & Demmen, 2016), brottslighet (Thibodeau & Boroditsky, 2011) och den ekonomiska krisen i Sverige under 1990-talet (Bergström och Boréus, 2012: 267-268). Metaforer är således mycket mer än en snygg retorisk figur; de kan få faktiska konsekvenser för människors resonemang. Ett närmast definitionsmässigt problem med vissa metaforer är dock det innebördsmissiga ”glapp” som kan uppstå mellan avsändare och mottagare - metaforen är ibland ett slags ”fuzzy concept”, ett begrepp som har två eller flera innebörder samtidigt, vilket gör att två personer inte nödvändigtvis kommer att förstå begreppet på samma sätt. I planeringssammanhang kan detta få konsekvensen att en grupp aktörer tror sig vara överens om en idé när de i själva verket bara är överens om metaforen men inte dess innebörd. Den svenska planprocessen utmynnar i slutändan i en detaljplan som får rättsverkan och därför kräver ett visst mått av konkretion och exakthet - detaljplanen ska dessutom kunna bedömas och värderas av både medborgare och politiker i en samrådsprocess. Metaforernas position mellan konkretion och abstraktion och det faktum att de är så ofta förekommande i språket gör dem till intressanta studieobjekt. Idvall (2000: 193) konstaterar i sin studie av kartberättande att ”(k)artlandskap är etiska” eftersom de ställer betraktaren inför valsituationer ”som antas gälla samhällets framtida utveckling - situationer som ses som förenade med ett val mellan rätt och fel”. Om metaforer kan antas påverka människors

resonemang, val och handlingar, och samtidigt förekommer i stora mängder i arkitekttävlingar som, liksom kartor, är situationer som gäller samhällets framtida utveckling och ett val mellan ”rätt och fel” - då kan också metaforen betraktas som ”etiska” i allra högsta grad, och deras förekomst i tävlingarna bör undersökas och granskas.

2. Syfte

Syftet med uppsatsen är att synliggöra dels det språkbruk som används i samtida arkitekttävlingar och dels de problembeskrivningar, åtgärder och aktörer som legitimeras av samma språkbruk.

3. Problemformulering

Den fysiska planeringen präglas idag av idéer som går under samlingsnamnet governance. Nya aktörsgrupper tar plats i planeringen och städer försöker i allt högre grad att marknadsföra sig själva på olika sätt, bland annat genom tävlingar. Tävlingsförslagen innehåller ofta metaforiska beskrivningar av framtida önskvärda tillstånd. Ambitionen och självbilden inom den fysiska planeringen i Sverige är att planeringen ska vara rationell - detaljplanen får rättsverkan och ska kunna granskas av både allmänhet och politiker - men detta förutsätter i grunden tydlighet och konkretion vilket står i skarp kontrast till somliga metaforers mångtydighet och abstrakta natur. Den här konflikten är grundläggande inte bara i det svenska plansystemet utan i samhällsplanering överlag - en ökad kunskap om hur just metaforer används i planeringsrelaterade dokument ger ökad kunskap om planering i stort och den typen av studier har inte utförts på ett systematiskt sätt tidigare. Metaforer kan också påverka de sätt på vilka vi människor resonerar kring komplexa företeelser i vår omvärld - de legitimerar vissa verklighetsbeskrivningar, problem och lösningar men osynliggör samtidigt andra. För att kasta ljus över bruket av metaforer kommer jag i föreliggande uppsats att undersöka två frågor:

- *Vilka begreppsliga metaforer förekommer i samtida svenska arkitektävlingar för stadsdelar?*
- *Vilka problem, åtgärder och aktörer legitimeras av bruket av metaforer i arkitektävlingarna?*

4. Teoretiska utgångspunkter

Ett sätt att närma sig relationen mellan metaforer och språkanvändare är att vända sig till de idéer som först utvecklades mer utförligt av Lakoff och Johnson (1980). Deras verk argumenterar för att metaforen är långt mer än ett språkligt grepp och att strukturer i det metaforiska språket påverkar oss människor väldigt konkret - våra tankar, handlingar och resonemang påverkas av de metaforer vi använder för att beskriva och förstå komplexa fenomen i vår omvärld. Metaforen och det icke-bokstavliga språket har betydelse för oss utöver det rent språkliga. Hur vi talar om världen, vilka metaforer vi använder när vi talar om världen, styr till viss del både våra tankar och våra handlingar. Metaforer kan styra människors sätt att beskriva och prata om komplexa fenomen. Det här avsnittet ämnar beskriva de teoretiska utgångspunkter kring bruket av metaforer som den här uppsatsen bygger på. Avsnittet kommer att inledas med en grundläggande beskrivning av metaforen som språkligt grepp och det teoretiska fält, den kognitiva lingvistik, som den här uppsatsen bygger på. Till sist följer en redogörelse för de analytiska begrepp som är centrala i den här uppsatsen: *begreppslig metafor, domän och legitimitet*.

Metaforens själva kärna är att den låter oss förstå någonting i termer av någonting annat (Lakoff & Johnson, 1980: 6). Likt Thibodeau & Boroditsky (2011), Renzi et al (2016) och Lakoff & Johnson (1980: 4) har visat i sina skrifter är vårt sätt att tänka och handla till viss del kopplat till metaforen. Metaforen och de begrepp vi använder som metaforer påverkar det sätt på vilket vi förstår världen, vilken inställning vi har till situationer i vår omvärld och vilka slags handlingar vi tillgriper i olika situationer (Lakoff & Johnson, 1980: 5). Metaforen får en särskild beskrivning av verkligheten och dess problem att framträda och med den legitimeras också en viss uppsättning lösningar - det finns en systematik i metaforen. Omvänt verkar metaforen också så att andra sätt att förstå världen hålls tillbaka, liksom de handlingar som andra sätt att förstå världen skulle legitimera (Lakoff & Johnson, 1980: 10), på det sättet närmar sig en analys av metaforer den av exempelvis diskurser mer allmänt. Metaforer och användningen av dem blir således en del av språkbruket som kan avslöja delar av hur språkanvändaren ser på, tänker på och uppfattar omvärlden. Det här sättet att förstå språk och kognition som sammanlänkade kallas *kognitiv lingvistik* (eng. *cognitive linguistics*).

Metaforer i den klassiska betydelsen innebär att *ett ord eller en fras placeras i en kontext där dess vedertagna innebörd inte kan gälla längre och där den får ny, icke-bokstavlig innebörd i relation till den nya kontexten* (Martin, 2012: 1572). Bergström och Boréus (2012: 301) lägger till att metaforen ofta är en ”abstrakt och komplex företeelse [som liknas] vid något mer konkret och vardagligt”. Ett exempel på en metafor som skulle kunna förekomma i modern planering är *torget är stadens hjärta*. Ett centralt begrepp att ta upp här är begreppet *domän* som är den språkliga genre som metaforen hämtas ifrån. I exemplet *torget är stadens hjärta* hämtas metaforen från den *kroppsliga domänen* där begreppet *hjärta* är någonting bokstavligt. Begreppet *domän* ett av de analysbegrepp som kommer att vägleda analysen i den här uppsatsen.

Det finns också mer långtgående varianter av metaforer där hela textstycken eller ibland hela texter ska tolkas icke-bokstavligt. Dessa kallas istället för *allegorier* (Martin, 2012: 1572) och kan i den här undersökningen analyseras som en samling separata metaforer. Det finns också språkliga uttryck som ligger nära metaforen. Ett exempel är *liknelsen* som också handlar om att innebörd överförs från ett koncept till ett annat. Skillnaden mellan metaforen och liknelsen är att betydelseöverföringen uttrycks mycket tydligt i liknelsen medan den i metaforen är implicit. Ett annat begrepp som ligger nära metaforen är *metonymen*. Skillnaden mellan dem båda är att

metonymen innebär en betydelseöverföring mellan två närliggande koncept medan metaforen kräver att begreppens bokstavliga innebörder befinner sig långt ifrån varandra (Bergström & Boréus, 2012: 265-266). Inom planering skulle en metonym exempelvis kunna låta såhär: *det nya torget blir en mötesplats för hela staden!* Här får ”staden” stå som metonym för det man egentligen menar, *stadens invånare*. Båda dessa andra språkliga uttryck kommer att analyseras på samma vis som metaforer i den här undersökningen.

Bergström och Boréus (2012: 266) gör en skillnad mellan *metaforiska uttryck* och *begreppsliga metaforer* och i det ansluter de sig till den uppdelning som Lakoff och Johnson (1980) gör. Den första kategorin exemplifierar Bergström och Boréus med uttrycket ”att arbeta i motvind”, det vill säga kategorin *metaforiska uttryck* utgörs av klassiska mer eller mindre fasta uttryck som innehåller en metafor; de sistnämnda, de *begreppsliga metaforerna* utgörs istället av sådana begrepp som inom en särskild språkgemenskap ”begripliggörs i termer av någonting annat som det inte är” (Bergström & Boréus, 2012: 266) och är på så vis en mer allmängiltig konstruktion än de enskilda metaforiska uttrycken. Ett exempel på en begreppslig metafor från planeringssfären kan vara BILISM ÄR EN FIENDE. Begreppsliga metaforer är ett slags innebördspaket vilket gör dem till bredare och större företeelser än de metaforiska uttrycken - en begreppslig metafor kan däremot *ta sig uttryck* i många olika metaforiska uttryck. Den begreppsliga metaforen BILISM ÄR EN FIENDE kan exempelvis ta sig uttryck i följande metaforiska uttryck:

”Vi måste bekämpa biltrafiken i staden!”

”Bilarna vinner slaget om gatan.”

Begreppsliga metaforer formar vårt tänkande, vårt språk och i slutändan också våra handlingar eftersom de ”leder tanken i bestämda riktningar”, likt ett slags framing (Bergström & Boréus, 2012: 267). Begreppsliga metaforer skrivs vanligtvis ut med enbart kapitäl - på så vis blir de enklare att urskilja i en text. De begreppsliga metaforerna är de huvudsakliga analysenheterna i föreliggande uppsats och *domänerna* är nycklarna för att kunna översätta ett metaforiskt uttryck till dess bakomliggande begreppsliga metafor.

De sätt på vilket olika begreppsliga metaforer hänger samman kan hjälpa till att synliggöra en språkgemenskaps grundläggande värderingar. Ett exempel, också det hämtat från Lakoff och Johnson (1980: 23) är inställningen att ”mer är bättre”, vilket stämmer väl överens med de begreppsliga metaforerna MER ÄR UPP och BRA ÄR UPP som dominerar i åtminstone den västerländska språkgemenskapen. Många av de metaforer som vi använder i dagligt tal eller skrift är så väldigt vanliga och naturliga för oss att vi knappt tänker på dem som metaforer längre utan som bokstavliga uttryck (Lakoff & Johnson, 1980: 29). Att arbeta med metaforer är således alltid en tolkande verksamhet eftersom begrepp kan vara antingen bokstavliga eller metaforiska beroende på kontexten. Ett begrepp som används i metaforisk mening upprepade gånger kan också bli så vedertaget inom en språkgemenskap att dess metaforiska innebörd försvinner och det börjar användas bokstavligt - metaforen är i det läget död. ”Död” i det här fallet är dock ingen diskret kategori - metaforer rör sig hela tiden på skalan levande-död och bär drag av båda.

Den begreppsliga metaforen skapar ett *systematiskt* sätt att förstå en företeelse i termer av en annan och inte minst att också tänka och agera i enlighet med metaforen. Ett exempel är det som Lakoff och Johnson (1980: 8) använder: TIME IS MONEY, i vilket det ingår en rad metaforiska samband mellan begrepp som relaterar till tid och begrepp som relaterar till pengar. Hela sättet att tala om tid, hela diskursen om tid, konstrueras kring den bärande idén om att tid går att tala om i termer av

pengar. Följaktligen kan man slösa bort tid, spara tid, vinna tid och så vidare - tid blir någonting värdefullt, i likhet med pengar. Lakoff och Johnson (1980: 33-34) exemplifierar också med begreppet "inflation" som används i många olika metaforiska sammanhang där den gemensamma nämnaren är att inflationen talas om i termer av en person. Denna begreppsliga metafor INFLATION ÄR EN PERSON antyder att inflationen är en agent, kanske också med en egen vilja, vilket påverkar hur vi i vår språkgemenskap tänker på inflationen som fenomen. Lakoff och Johnson tar det ett steg längre och konstaterar att inflation ofta talas om i termer av att den inte bara är en person utan också en motståndare. I den amerikanska språkgemenskapen, åtminstone när Lakoff och Johnson skrev sin text kring år 1980, talades inflationen ofta om i negativa ordalag - den beskrevs som en fiende, en slug motspelare, en destruktiv kraft (1980: 33-34). Denna, mer precisa begreppsliga metafor INFLATION ÄR EN MOTSTÅNDARE är inte neutral - den styr vårt sätt att tänka och agera, den legitimerar vissa handlingar och omöjliggör andra. Sättet att prata om inflationen som en motståndare i 1980-talets USA *legitimerade en politik* som skulle bekämpa inflationen, slå ner den och tygla den. Frågan om *legitimitet* blir central i alla slags diskurser där begreppsliga metaforer är ämnet som studeras, så även här. Den grundläggande utgångspunkten i föreliggande studie är att språkbruket, med hjälp av verktyget *begreppsliga metaforer* kan *legitimera* olika slags politik och åtgärder som går i linje med metaforen.

Semino, Demjén och Demmen (2016) har visat hur en analys av metaforer kan utföras på tre olika nivåer för att ge en mer utförlig bild. Deras slutsatser från en studie om språkbruket kring cancer är bland annat att en och samma metafor (i deras fall metaforen "fighter") kan innehålla flera olika lager av innebörd beroende på om den analyseras i) som ett av många exempel på den ofta förekommande och generella begreppsliga metaforen SJUKDOM ÄR EN VÅLDSAM KONFRONTATION (min övers.), ii) med avseende på vilka olika teman som kan upptäckas inom den här metaforiska strukturen med hänsyn till faktorer som attityder, positivt eller negativt språk, m.m. och/eller iii) med hänsyn till den specifika kontexten, både avseende tid, rum, de involverade aktörerna, etc. Alla dessa tre tolkningsnivåer kan tillsammans ge en mer nyanserad bild av hur metaforer används inom en särskild språkgemenskap och kontext och, om så önskas, utgöra en grund för rekommendationer riktade till praktiken. Föreliggande studie kommer att ta in aspekter av den här trestegsanalysen i analysen genom att låta det empiriska materialet analyseras och diskuteras i tre olika steg som ungefär motsvarar de steg som Semino, Demjén och Demmen (2016) tar upp. En beskrivning av analysens tillvägagångssätt görs i metodavsnittet.

Sammanfattningsvis: språkbruket i allmänhet och metaforer i synnerhet kan påverka människors resonemang, tankar och handlingar - detta gäller också inom samhällsplanering. Med hjälp av analysbegreppen *begreppslig metafor* och *domän* kan metaforiska uttryck kategoriseras och systematiseras och deras påverkanskraft kan undersökas. Genom de begreppsliga metaforerna går det att förstå vilken slags politik, vilka slags åtgärder och vilka slags aktörer som får *legitimitet* i en viss situation, i det här fallet skapandet av våra framtida stadsmiljöer.

5. Avgränsningar

Avgränsningarna i den här studien rör främst empirin. Empirin har avgränsats i omfång för att kunna få en hanterbar mängd empiriskt material och för att få ett material som kan förväntas innehålla ett stort antal metaforer. För att bättre kunna fånga legitimitetsaspekten i språket avgränsas den här undersökningen till vinnande tävlingsförslag - antagandet är att de vinnande förslagen genom sin tävlingsvinst kan sägas ha legitimerats av tävlingsjuryn och deras innehåll blir därför mer intressant att studera än övriga förslag. Empirin har också avgränsats i den meningen att enbart text har behandlats i analyserna - bilder har helt utelämnats, detta trots att en del metaforer kan överföras direkt genom bilder. Skälen till det är två. För det första har jag velat att analysen ska vara så textnära som möjligt och att då inkludera bilder i empirin skulle kräva ett ytterligare steg av tolkning och översättningar. För det andra har jag velat få en större likvärdighet mellan tävlingsprogrammen och -vinnarna. Tävlingsprogrammen består till större delen av enbart text med vissa tydliggörande bilder medan tävlingsförslagen i stor utsträckning innehåller både bilder, illustrationer, teckningar och text. Undersökningen fokuserar inte på tävlingsprocessen som sådan, inte heller bedömningsprocessen eller juryarbetet som sådant (för undersökningar som täcker de ämnena, se exempelvis Rönn, 2005; Svensson, 2008). Intresset i den här undersökningen ligger i de språkliga konstruktionerna som kan återfinnas i tävlingsförslagen, *oavsett* om de utgör en avgörande bedömningsgrund av förslagen från juryernas sida eller inte.

6. Forskningsöversikt

På ett generellt plan undersöker den här uppsatsen delar av en förändring som har skett av de sätt på vilka vårt samhälle i stort styrs - det som kan kallas skiftet, eller förskjutningen, från *government* till *governance*, som båda naturligtvis är idealtyper. I den tidigare styrmodellen, *government* kunde det offentliga genom nationalstaten kontrollera de viktigaste styrsystemen i samhället, både ekonomiskt och politiskt. I den nya styrmodellen, *governance* är förhållandena annorlunda. Sammanfattningsvis kan *governance* förstås som ett mycket komplext samhällssystem som involverar bland annat den statliga förvaltningen, civilsamhället, överstatliga organisationer, det privata näringslivet med flera och som gradvis har fått allt större utrymme, åtminstone i västvärlden, sedan åtminstone 1980-talet. Parallellt med och intimt sammankopplat med denna process har det också skett en annan förändring inom den offentliga förvaltningen, både på statlig och kommunal nivå: anammandet av idéerna från New Public Management (NPM). I det här kapitlet kommer jag således först att skissera en bild av de bärande idéerna i fältet mellan idealtyperna *government* och *governance*. Sedan preciseras resonemanget till att behandla hur förskjutningen mot *governance* har öppnat den fysiska planeringen - och stadspolitikerna i stort - för fler aktörer än tidigare, inte minst genom NPM och platsmarknadsföring. Därefter vänder diskussionen till en utpräglat svensk kontext och riktas mot den svenska planerarbranschens självbild som bärare av ett rationellt planeringsideal, stick i stäv med vissa av idéerna från *governance*. Detta avsnitt om rationell planering följs av tidigare forskning om arkitektävlingar där jag argumenterar för att bedömningarna av tävlingsvinnare inte alltid verkar följa de principer som förordas i det rationella planeringsidealet. I avsnittet därefter går jag in på språkbrukets roll i planeringen genom att se till Moa Tunströms (2009) avhandling i vilken hon visar på en del av planerarvärldens språkliga motsägelsefullhet. Efter det följer ett avsnitt om *fuzzy concepts* med ett fokus på den *språkliga* förskjutningen som har skett och som har bäring på fysisk planering i allmänhet och på arkitektävlingar. Avslutningsvis följer ett avsnitt som är mer tydligt riktat mot den här uppsatsens teoretiska grundbult: metaforen och tidigare forskning som har bedrivits om densamma och där jag argumenterar för att Lakoff och Johnson (1980) har stöd för sina idéer om att metaforen kan påverka människors resonemang, val och handlingar.

6.1 Från *government* till *governance*

Government är ett begrepp som används för att beskriva den styrform som var förhärskande i åtminstone västvärlden fram till ungefär 1970- och 1980-talen. *Government* som idé präglas av hierarkiska maktstrukturer, en stark (national)stat och tydliga ansvarsfördelningar dels mellan individen och det offentliga och dels *inom* olika delar av den offentliga sektorn. Från 1970-talet har en förskjutning skett där styrsystemen i samhället i stort alltmer kommit att lämna *government* för en modell som kan kallas *governance*. En entydig definition av begreppet *governance* är svår att hitta, men de många olika definitionerna som används har ändå vissa gemensamma drag. Kjær (2004: 3-4) pekar särskilt på tre drag. *Governance*...

- i) är någonting mer än *government*
- ii) ger plats åt fler aktörer än staten och dess institutioner
- iii) betonar generellt nätverk som organisationstyp

Kjær (2004: 4) skriver om tre olika sätt att förstå governancebegreppet. Av dessa är det ett: governance som *public administration and public policy*, som har beröringspunkter med de tävlingsförslag som ingår i undersökningen och som därmed är intressant för den här undersökningen. De tre olika sätten att se på governance går dock inte att skilja från varandra så pass tydligt som det kanske först verkar - de påverkar och påverkas ständigt av varandra (Kjær, 2004: 6). I den här undersökningen är jag främst intresserad av governance som ett perspektiv på den moderna offentliga sektorns struktur och rollfördelning, dess ansvarsfördelning och hur legitimitet skapas i de olika processer som den offentliga sektorn deltar i och/eller styr, med fokus på arkitektävlingar och språkbruket som genomsyrar dessa - kort sagt: governancebegreppet blir för mig en bred ingång i uppsatsens ämne.

I den mån det har skett en förskjutning från government till governance har denna förskjutning inte varit linjär och enkel utan flerdimensionell och komplex (Sundström & Pierre, 2009: 7). Sundström och Pierres (2009) sammanfattande slutsats är att samhället i stort har blivit allt mer komplicerat att styra, vilket fått konsekvenser för statens organisation och ansvarsfördelning. Andra nivåer i samhället, både över och under den statliga, har fått ta en allt större roll i och med den här förändringen (Sundström & Pierre, 2009: 9-10). Till följd av att en del beslutsmakt har flyttats dels utåt och dels nedåt i samhällshierarkin relativt staten har den statliga förvaltningen i allt högre grad kommit att karakteriseras av målstyrning, frågor om finansiering och frågor om ramarna för andra organisationers verksamheter (Sundström & Pierre, 2009: 14). Förståelsen av governance som en del av fältet *public administration and public policy* kommer från Rod Rhodes (Rhodes, 1996) som sammanfattar governance som *ett sätt att reformera den offentliga sektorn* och som har haft ett betydande inflytande på den offentliga sektorn i många länder sedan 1980-talet. Rhodes betonar också att makt och inflytande har flyttats från den nationella nivån dels uppåt till mellanstatliga och överstatliga organisationer och dels nedåt till regionerna. Relevant för den här uppsatsen är den makt som har förskjutits nedåt, till den kommunala och i viss mån den regionala nivån, de nivåer där de allra flesta arkitektävlingarna utförs. En annan maktförskjutning har också skett parallellt med den tidigare beskrivna - en förskjutning där viss makt och vissa funktioner har överförts från den offentliga sektorn till den privata sektorn och en del arbetssätt från den privata sektorn har flyttat in i den offentliga sektorn (Kjær, 2004: 4). Samtidigt har styrsystemen i samhället blivit alltmer komplexa och nätverksliknande - nya aktörer från civilsamhället och den privata sektorn har tagit större plats. Den här förskjutningen av makt och ansvar får konsekvenser också för vilka aktörer som släpps in att delta i olika processer.

6.2 Nya aktörer tar plats i planeringen

Någonting som har påverkat aktörsmixen i planeringen är det som kallas New Public Management (NPM). En av de bärande idéerna med NPM är tanken att offentliga verksamheter ska fungera mer som marknadsaktörer och att offentliga monopol bör brytas upp. Tanken är att tjänster ska upphandlas i konkurrens för att på så sätt uppnå högre kvalitet till ett lägre pris (Ahlbäck Öberg & Widmalm, 2016). Den här utvecklingen har öppnat planerarvärlden för olika typer av konsulttjänster och samarbeten - själva arkitektävlingen i sig kan ses som ett uttryck för samma slags idéer, även om tävlingsformen är äldre än begreppet NPM.

Någon som tidigt skrev om det här moderna, marknadsinfluerade sättet att bedriva governance var David Harvey (1989). Hans perspektiv på vår tids stadspolitik, där den dominerande diskursen har varit att städer, efter industrialismens kris på 1970-talet, fått konkurrera med varandra om allt större och mer lätttröliga globala strömmar av kapital, har i mångt och mycket hängt kvar till idag. En grupp forskare och författare som beskrivit några av konsekvenserna av den här förskjutningen som skett sedan 1970-talet är Franzén, Hertting och Thörn (2016). Deras fallstudie av den så kallade *entreprenörsurbanismen* i Stockholm och Göteborg och dess konsekvenser för det offentliga rummet landar i slutsatsen att betydande insatser har gjorts i båda städerna för att "sälja staden" till potentiella investerare och turister. De betonar dock att den lokala kontexten spelar roll; Stockholms framträdande position, även i ett internationellt perspektiv, inom flera av de postfordistiska branscherna, har gjort att behovet av insatser för att få stadens ekonomi på fötter efter 1970-talskrisen inte har varit lika stora som i industristaden Göteborg. Fysiska åtgärder för att göra innerstäderna mer attraktiva har vidtagits i syfte att öka handeln i centrum och öka tillväxten i staden generellt. Dessa åtgärder, menar författarna (Franzén, Hertting & Thörn, 2016: 376-378) har dock inte kunnat genomföras överallt i stadskärnorna. Entreprenörsurbanismen är till viss del bakåtblickande mot äldre tiders stadsbebyggelse med småskalig fastighetsindelning och små butiker och har haft det svårt att etablera sig i modernistiska stadsstrukturer, varför stora delar av Stockholms moderna city, till skillnad från Göteborgs innerstad, inte har berörts nämnvärt av de entreprenörsurbanistiska strategierna. Detta bakåtblickande ideal identifierar också Ramberg (2012) i sin studie av arkitektävlingar för stadsdelar utförda mellan åren 1989-2003. Det ideal han identifierar är tudelat - dels finns en klar idyllisering av det sena 1800-talets stenstad och dels har man plockat upp några bärande drag från modernistisk planering där strävan efter ljus, luft och grönska framhålls som viktigt. De aktörsgrupper som tar störst plats i sådana här entreprenörsurbanistiska processer är fastighetsägare, politiska företrädare och näringslivsaktörer sammankopplade i olika nätverk - Franzén, Hertting och Thörn (2016) redogör för hur fastighetsägarna många gånger är den klart dominerande och drivande aktörsgruppen. Samtidigt finns den andra sidan av myntet - de aktörsgrupper som stängs ute av de entreprenörsurbanistiska strategierna eller som utmålats som motståndare mot den önskvärda utvecklingen. I den här kategorin hittar Franzén, Hertting och Thörn (2016) tiggare, klottrare och andra vars närvaro i stadsmiljön med entreprenörsurbanismens logik är problematisk och minskar stadsrummets attraktivitet. Ett av de bärande dragen i entreprenörsurbanismen tycks vara just detta aktörsfokus: de aktörer vars ambitioner inte går i linje med entreprenörsurbanismen osynliggörs i diskursen. Syftet är att få det att verka som att de entreprenörsurbanistiska strategierna utgör en "win-win-situation" som alla i staden vinner på (Franzén, Hertting och Thörn, 2016: 384-385). Författarna betonar också en annan slutsats: de framgångsrika entreprenörsurbanistiska strategierna har ofta genomförts på sätt som gjort att de undvikits att bli föremål för diskussion i den vanliga politiska processen. De gånger som strategierna blivit föremål för offentlig debatt har de varit svårare att genomföra. Författarna sammanfattar det såhär: "När ett hot mot det offentliga rummet väl uppmärksammas i politiken kommer det offentliga rummet att försvaras." (Franzén, Hertting & Thörn, 2016: 368). Må så vara att författarnas utgångspunkt är att entreprenörsurbanistiska strategier utgör ett hot mot det offentliga rummet - slutsatsen är hursomhelst intressant.

Medan Franzén, Hertting och Thörn (2016) har undersökt dagens stadspolitik utifrån de aktörsnätverk som upprättas så har Colomb (2012) istället gått på djupet med de fysiska uttryck som platsmarknadsföring tar sig i rummet. I Berlins fall, där mycket av platsmarknadsföringen har kretsats kring nybyggnation, har också exploatörerna och byggföretagen tagit en större roll i stadspolitiken genom sina egna strategier. Fasadprover, låtsasfasader och guide turer på

byggarbetsplatser är några av de strategier som Colomb (2012) beskriver. Samtidigt är Colomb noga med att påpeka att många av de här strategierna inte är någonting nytt utan har tillämpats i mer än ett sekel (se kapitel 3 i Colomb, 2012). Den historiska kontexten kan således vara nödvändig för att förstå varför en särskild platsmarknadsföringsstrategi tillämpas på en särskild plats.

Ett svenskt exempel på en plats där den historiska kontexten har haft betydelse för stadspolitiken och platsmarknadsföringen är Tove Dannestams (2009) fallstudie av stadspolitiken i Malmö efter stadens industrikras. Dannestam (2009: 120) beskriver hur "(k)risen utgjorde en sorts mental och idémassig öppning vilken aktörer kunde använda för att formulera nya visioner och strategier". Kraften i den här typen av omvälvande förändringar som ekonomiska kriser kan vara är också tydlig i Colomb (2012: 106). Det trauma som staden Berlin utsattes för i och med murens fall och återföreningen öppnade för en diskussion om hur stadens framtid skulle se ut - krisen blir en samlingspunkt som många olika aktörer kan samlas kring. I Berlins fall ett politiskt och ekonomiskt problem som behövde lösas och i Malmös fall en ekonomi i kris i en tid där det råder konsensus om att städer konkurrerar om kapital och tillväxt. I vissa fall ger den här diskursen upphov till en situation där hela staden, med sin mångfald av aktörer med olika inbördes ambitioner och mål, konstrueras som en enda agent (Dannestam, 2009: 121). Dannestam beskriver här skapandet av så kallade "diskurskoalitioner" där både offentliga och privata aktörer enas kring en gemensam diskurs, i Malmös fall en om förvandlingen från industri- till kunskapsstad och som sedan materialiseras i konkreta byggda projekt. Diskursen och sättet att tala om staden har således stor betydelse för att i slutändan få konkret förändring "på marken". Omvänt konstaterar Dannestam (2009: 149) att ett byggprojekt kan *legitimeras* "bakvägen" genom att det länkas till och blir en del av diskursen - på så vis förskjuts också hela diskursen till att inbegripa fler och fler olika aktörer som vill koppla sina egna agendor till den större diskursen.

6.3 Den rationella planeringstraditionen och arkitekttävlingar

Andreas Strömgren (2007) har undersökt den svenska planeringsdiskursen från mitten av 1900-talet fram till början av det nya millenniet. Några av hans slutsatser är att diskursen om planering visserligen har genomgått förändringar genom åren men att en central kärna består: ambitionen att "få till stånd rationella beslutsprocesser som kan ställa planalternativ mot varandra, avväga konkurrerande intressen och ompröva tidigare fattade beslut." (Strömgren, 2007: 229). Det rationella planeringsidealet lever enligt Strömgren kvar i det svenska plansystemet trots decennier av kritik från en mängd olika håll. Det rationella planeringsidealet, i den mån det kan sammanfattas som ett enda ideal, karakteriseras av några generella drag (Allmendinger, 2009: 49ff). För det första innebär det att olika alternativ kan jämföras med varandra i syfte att vaska fram det alternativ som är "bäst". För det andra finns också en stark tro på att de olika alternativen kan utvärderas utifrån "vetenskapliga" kriterier som på ett objektivt sätt kan visa vilket alternativ som är det bästa. För det tredje görs en skarp åtskillnad mellan medel och mål. Planeraren sysslar med medel och politikerna bestämmer målen, något förenklat. För att kunna fatta ett rationellt beslut om vad som är det "bästa" alternativet behövs en stor mängd input från olika discipliner som sedan kan vägas samman och utvärderas. På det sättet kan en ökad mångfald av aktörer i planprocessen bidra till att uppfylla ambitionerna inom det rationella planeringsidealet som Strömgren menar fortfarande präglar det svenska plansystemet - att fler aktörer än tidigare tar plats i processen är alltså *i sig* inte någonting

problematiskt. Men, som vi ska se nedan, kan förskjutningen mot governance och en mångfald av aktörer få problematiska konsekvenser på det språkliga planet. Men först en genomgång av vad som tidigare har sagts om arkitekttävlingen.

Arkitekttävlingen som idé är inte ny. Dess historia sträcker sig åtminstone 2500 år bakåt i tiden. Avgränsas ämnet till svenska arkitekttävlingar i allmänhet så har de en historia om snart 250 år, och om avgränsningen gäller svenska arkitekttävlingar för större områden och stadsdelar så finns det belägg för tävlingar från åtminstone 1860-talets början (Ramberg, 2012: 39). Rönn (2005: 89-90) menar att liberaliseringen av byggsektorn sedan 1980-talet har påverkat hela tävlingsinstrumentet så tillvida att tävlingarna fått en större roll som uppvisning av "goda exempel" för branschen. Ramberg (2012: 39) för ett liknande resonemang och relaterar svängningarna i arkitekttävlingarnas popularitet historiskt och idag till framväxten och renässanser för kapitalistiska och demokratiska strömningar i samhället mer allmänt. Rönn (2005: 89) menar att tävlingar och framförallt prisinstrumentet "ger uttryck för något positivt och förebildligt". På så sätt blir priset ett sätt att ge legitimitet för ett visst förslag eller en viss åtgärd. Den huvudsakliga slutsats som Rönn drar är att kandidaterna vid tävlingar bedöms efter kriterier som *inte alltid är uttalade* och som speglar en uppfattning om vad "kvalitet" innebär som är gemensam för arkitektkåren i stort. Dessa outtalade kriterier avslöjas genom språkbruket i juryutlåtandena och består i korthet av kategorierna: ljus och färg, materialbehandling, skönhet och behärskning, ändamålsenlighet och funktion, originalitet och nyhetsvärde, tradition och historia, symbolverkan samt anpassning till omgivningen (Rönn, 2005: 93-94). Några av kategorierna är till synes motsatser. Det som Rönn visar är att tävlingsprocessen och valet av tävlingsvinnare bär drag av den "rationella" process så som den har beskrivits ovan, men också drag av motsatsen. Tävlingen bygger i grunden på den rationella planeringens idé om att hitta det "bästa" av flera olika alternativ. Samtidigt är det inte alltid säkert att bedömningskriterierna är uttalade - om målet är oklart blir det också svårt att bedöma medlen. Att bedömningskriterierna är svåra att fånga påpekas också av Ramberg (2012: 209) som poängterar att juryn ibland kan både tillföra nya bedömningskriterier och diskvalificera andra som finns i tävlingsprogrammet.

En annan studie av juryarbete och arkitekttävlingar genomfördes av Svensson (2008). I sin studie av juryarbetet i arkitekttävlingar upptäckte Svensson att tillvägagångssätten vid juryarbeten ofta följer några gemensamma karakteristika. Bland annat finns det en generell modell för bedömningar som dock modifieras och anpassas en aning till varje enskild tävling; den externa opinionen kan också påverka juryns bedömning av de enskilda förslagets kvaliteter. Retorik är också en betydande faktor i juryns bedömningar och det faktum att juryer ofta består av representanter för olika yrkesgrupper - både professionella arkitekter och representanter för beställaren - gör att tävlingsförslagen präglas av "(o)lika lager av retorik" (Svensson, 2008: 32) som "attraherar olika grupperingar inom juryn" (ibid.).

Båda dessa studier indikerar att det finns visst svängrum vid bedömningen av tävlingsförslag från juryns sida - att bedömningen i någon mån "beror på". Föreliggande undersökning ämnar istället undersöka den andra sidan av arkitekttävlingarna - tävlingsprogrammen, tävlingsförslagen och det språkbruk som präglar dem båda.

6.4 Språkbrukets roll i planeringen

Tunström (2009) blottlägger en språklig motsägelsefullhet i den svenska planeringsdiskursen när den ställs mot Strömngrens (2007) resultat. Tunström blottlägger att det har skett en förskjutning i den idealbild av planeraren som kommuniceras i hennes empiriska material - den rationella planeringens huvuddrag lever kvar, men planerarens roll har gått från expert till något som kanske kan kallas "lyhörd expert" (Tunström, 2009: 157). Tron att enbart planerarens expertkunskaper (och "vetenskaplighet") är tillräckliga för att planera samhället på ett optimalt sätt har i någon mån släppt och givit plats, åtminstone i retoriken, för även andra typer av kunskap. En annan av slutsatserna från Tunströms (2009) studie är att det inom svensk planering verkar råda stor konsensus om planeringens *medel*: skapandet av en viss sorts strukturer i rummet - strukturer som kan beskrivas med ord som *kvartersstad*, *innerstad*, *funktionsblandning*, et cetera. Den rationella planeringstanken bygger som tidigare nämnts bland annat på en skarp åtskillnad mellan medel och mål. Frågan är om det råder lika stor konsensus om planeringens *mål*? För att undersöka detta vänder vi oss nu till det som har kallats *fuzzy concepts*.

Så kallade *fuzzy concepts* har behandlats i litteraturen om planering av både Markusen (1999) och Porter och de Roo (2007). Ann Markusen (1999: 870) definierar ett "fuzzy concept" såhär:

"A fuzzy concept is one which posits an entity, phenomenon or process which possesses two or more alternative meanings and thus cannot be reliably identified or applied by different readers or scholars."

Markusen (1999) vill föra i bevis att så kallade *fuzzy concepts* har blivit allt vanligare i planerarspråket med tiden, i hennes fall i akademien, och hon ser en risk i och med det: Markusen (1999: 880-881) menar att det kan skapas en ond cirkel där *fuzzy concepts*, då främst inom forskarvärlden, gör det svårt att belägga samband empiriskt, eftersom man inte är överens om vad som ska mätas, utvärderas eller beläggas. Detta i sin tur gör att policy och praktik riskerar att bli verkningslösa eller leda till helt andra konsekvenser än vad som var tänkt, vilket riskerar att isolera akademi och praktik från varandra och ytterligare minska trycket utifrån på forskare att precisera sina begrepp - de riskerar att bli alltmer *fuzzy*. Markusens önskan är att forskarvärlden lade mer arbete på att precisera sina begrepp för att stävja den här utvecklingen.

Porter och de Roo (2007) skriver istället om fuzziness inom fysisk planering som en *väsentlig del* av den moderna planeringsdiskursen. Flera av de allra vanligaste begreppen som används inom fysisk planering, exempelvis *compact city* och *sustainability*, är typiska sådana här *fuzzy concepts* (Porter & de Roo, 2007: 5-7). Porter och de Roo (2007: 9) formulerar problemet med de "fuzzy" begreppen på följande vis: de "represent a vision that simply does not exist". Detta problem gäller också metaforen, som en familj av *fuzzy concepts*. Det kan uppstå en del konflikter mellan aktörer i processer som behandlar *fuzzy concepts*. Tolkningsutrymmet kan ge upphov till olika tolkningar av samma begrepp hos olika aktörer, beroende på de olika aktörernas egna referensramar och förståelse för omvärlden (Martens, 2007: 54). Denna fuzziness ökar osäkerheterna i flera delar av planprocessen (Porter & de Roo, 2007: 9) men författarna menar inte att rätt väg att gå är att byta ut dessa *fuzzy concepts* mot mer entydiga begrepp - det är naivt att tro att det skulle fungera. Istället argumenterar de för en mer pragmatisk hållning där ett begrepps mer precisa innebörd får förhandlas och diskuteras fram i varje enskilt fall och i varje ny aktörsgrupp (Porter & de Roo, 2007: 10).

Markusen (1999) och Porter och de Roo (2007) representerar två ganska olika inställningar till fuzzy concepts inom den fysiska planeringen. Porter och de Roos pragmatiska hållning rimmar dåligt med de rationella ambitioner som Strömgren (2007) menar genomsyrar det svenska plansystemet - oklara begrepp och mer eller mindre godtyckliga omtolkningar av begrepp i varje ny situation passar inte in idealmodellen för rationell planering. Förskjutningen mot alltmer av governance i den fysiska planeringen verkar här ha gett upphov till en språklig konflikt mellan praktik och ideal och mellan pragmatism och idealism i frågan om vilka mål planeringen ska uppnå. Det är härmed läge att vända diskussionen till den familj av *fuzzy concepts* som föreliggande undersökning handlar om: metaforerna och tidigare forskning om dem.

6.5 Metaforernas påverkanskraft

En studie som har belyst metaforernas påverkan på mänskliga resonemang är den som genomfördes av Thibodeau och Boroditsky (2011). I studien undersöker de huruvida sättet man talar om brott - som ett *virus* eller som ett *odjur* - har betydelse för hur människor resonerar dels kring brott och dels kring vilka åtgärder som borde sättas in för att minska brottsligheten. Deras resultat visar att olika metaforer kan ge upphov till stora skillnader i vilka åtgärder som människor föreslår för samma problem. Skillnaden visar sig dessutom vara större än vad som kan förklaras av skillnader i deltagarnas politiska värderingar. En av studiens slutsatser är dessutom att människor inte omedelbart själva identifierar metaforen som orsaken till att de resonerar som de gör - istället hänvisar man konsekvent till andra faktorer som exempelvis statistik. Thibodeaus och Boroditskys resultat är relevant för den här studien eftersom de visar att metaforen i allra högsta grad påverkar våra val och handlingar genom att konstruera en begreppslik "ram" som får oss att i ett första steg förstå och tänka på komplexa sociala förhållanden som brottslighet på ett särskilt sätt och i ett andra steg föreslå och resonera kring åtgärder och lösningar på ett sätt som är konsekvent i förhållande till metaforen. Studien visar också att denna påverkan inte alltid är uppenbar för oss.

I en annan studie, utförd av Renzi, Cotton, Napolitano och Barkemeyer (2016), studeras metaforer som förekom i den brittiska mediareporteringen om kärnkraft och kärnkraftsolyckor kring tiden för olyckan i Fukushima. Slutsatserna från den studien är att metaforerna kan kategoriseras i tre olika grupper. Det blir också tydligt hur omvälvande händelser som en kärnkraftsolycka kan få stort språkligt utslag - förhållandet mellan de tre kategorierna sett till antal gånger de förekom i tidningstexterna förändrades kraftigt precis vid tiden för olyckan och kring dess årsdag året därpå. Det är uppenbart att likväl som metaforer kan påverka resten av samhället så påverkar också förändringar i samhället metaforanvändningen.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det har skett en förskjutning mot det som kan kallas *governance* i samhället i stort. Den här förskjutningen har gett upphov till en mängd nya och nygamla praktiker som kan grupperas under paraplybegreppen *stadspolitik* eller *platsmarknadsföring*. En förskjutning verkar också ha skett i språkbruket sedan åtminstone millennieskiftet, vilket Markusen (1999) har uppmärksammat och fler *fuzzy concepts* har tagit sig in i planerardiskursen. Sammantaget ger detta upphov till en planeringssituation som är mer komplex än tidigare - fler aktörer är inblandade och språkbruket präglas av oklarhet. Den språkliga

oklarheten späs på ytterligare i arkitekttävlingarna där metaforerna blir en del av retoriken som används för att "sälja in" tävlingsförslaget - dessa metaforer kan samtidigt ha en stor inverkan på både tankar och handlingar hos dem som tar del av tävlingsförslagen, det vill säga både juryer, politiker och den intresserade allmänheten. Föreliggande studie ämnar undersöka dessa metaforer.

7. Empiriskt material

Det empiriska materialet i den här studien utgörs av tio olika dokument varav fem är tävlingsprogram och fem är de vinnande förslagen i samma tävlingar. De vinnande förslagen utgörs i samtliga fall av planscher med både text och bilder men enbart texten, inklusive bildtexter är föremål för analys i studien. Urvalet av empiriskt material grundar sig i tävlingsarkivet på Sveriges Arkitekters hemsida. Ur tävlingarna har de tävlingar som rör enskilda byggnader eller parkmiljöer sällats bort så att enbart tävlingar för stadsdelar kvarstod - detta för att kunna komma åt språkbruket som används kring ämnet *staden och dess delar* i den större skalan. Resterande tävlingar kategoriserades sedan för att utskilja de tävlingar som i huvudsak rör ett vid tiden för tävlingen obebyggt eller sparsamt bebyggt område från dem som rör förtätning i ett redan bebyggt område eller omvandling av exempelvis ett gammalt industriområde till ett bostadsområde. Endast de tävlingar som rör ett helt nybyggt område har ingått i studien - tävlingen för Kirunas nya stadskärna har tagits med då merparten av det utpekade området var obebyggt vid tiden för tävlingen. Tävlingen i Kiruna hade dessutom ett mindre väldefinierat tävlingsområde än de övriga tävlingarna. Antagandet från min sida är att tävlingar som omfattar obebyggda områden ger utrymme för en större grad av visionärt tänkande än områden som redan är bebyggda - det visionära anslaget antas i sin tur kunna ge upphov till fler metaforer och ett rikare empiriskt material.

De fem tävlingarna som ingår i studien är, utan inbördes ordning:

- Tävling för Kronetorpsområdet i Burlövs kommun. Tävlingen genomfördes år 2014
- Tävling för området kring Trafikplats Hjulsta i Stockholms kommun. Tävlingen genomfördes år 2010
- Tävling för innerstadens utvidgning i Linköpings kommun. Tävlingen genomfördes år 2013
- Tävling för ny stadskärna i Kiruna kommun. Tävlingen genomfördes år 2012
- Tävling för Vallastaden i Linköpings kommun. Tävlingen genomfördes år 2012

Lyckligtvis faller det sig så att dessa fem tävlingar ligger samlade i ett begränsat tidspann i närtid, vilket skapar möjligheten att ge något av en ögonblicksbild av språkbruket i tävlingarna i dagsläget. De här fem tävlingarna ger en spridning både över landet och i spannet från befolkningsmässigt och ytmässigt små till befolkningsmässigt och ytmässigt stora kommuner. Tävlingen för Kronetorpsområdet i Burlöv omfattar ett område som idag i huvudsak används för jordbruk och viss handel och tävlingen syftar till att området ska bli mer tätbebyggt och fyllas av en blandning av bostäder och verksamheter. Tävlingen för området kring Trafikplats Hjulsta är en kombinerad stads- och landskapsplaneringstävling på platsen för en framtida motorvägskorsning i nordvästra Stockholm. Tävlingen för innerstadens utvidgning i Linköping omfattar den planerade framtida stationen för höghastighetståg i Linköping samt området närmast nordost om den. Tävlingen för Kirunas nya stadskärna fick stor medial uppmärksamhet när den genomfördes och innebär att en ny plats för Kirunas stadskärna ska föreslås eftersom gruvbrytningen i området närmar sig dagens stadskärna alltmer. Tävlingen för Vallastaden omfattar det som vid tiden för tävlingen var ett fält i den västra delen av Linköpings tätort och som är föremål för en Bo- och samhällsexpo år 2017. Från var och en av dessa fem tävlingar har tävlingsprogrammet och det vinnande förslaget varit föremål för analys.

Den här uppsatsen är en ämnesmässigt avgränsad och fokuserad men empiriskt bred studie där fokus ligger på att samla in empiri av ett visst slag från många olika studieobjekt för att få en

”ögonblicksbild” av en viss situation, i det här fallet bruket av metaforer i samtida arkitekttävlingar för stadsdelar. Utgångspunkten i den här studien är att förskjutningen från government mot governance är ett faktum som kan förväntas ha haft inverkan på språkbruket i många delar av samhället, däribland arkitekttävlingar. Den språkliga förändringsprocessen i sig, dess orsaker och karakteristika må vara intressanta men är inte föremål för den här studien. Istället är det dagsläget, i en tid där governanceidéerna har hunnit mogna, som är intressant att studera. Valet av empiriskt material har av nödvändighet varit en avvägning mellan en önskan att få en stor mängd textmaterial att analysera och att få ett hanterbart antal studieobjekt som kan analyseras inom ramen för den här studien - samtidigt är det empiriska materialet uttömmande med hänsyn till de kriterier jag har bedömt är relevanta för studien.

Insamlingen av data sker metodiskt och likvärdigt för alla studieobjekt, med vissa undantag som behandlas i nästa avsnitt. Metaforer är naturligtvis bara en bråkdel av det samlade språkbruket, och språkbruket är naturligtvis bara en av många betydelsefulla delar i modern samhällsplanering. Det är inte heller säkert att en analys av enbart metaforer kan säga särskilt mycket om innebörden eller underliggande mening i en text i stort. För att få en djupare helhetsbild av texters tillkomst, innebörd och konsekvenser kan det krävas andra kompletterande textanalyser vid sidan om metaforanalysen. Men att undersöka retoriken i stort, juryarbetet eller alla de sätt, både genom språk och bild, som förslagsställare använder för att försöka vinna en tävling är heller inte syftet med den här undersökningen. Istället är det metaforerna i sig, den verklighetsbild de avslöjar och de ideal de förmedlar ”just nu” som är det intressanta här.

Det empiriska materialet i den här studien är begränsat och av ett ganska särskilt slag. Just ämnet metaforer i arkitekttävlingar är inte särskilt väl undersökt så i den meningen fyller den här studien en forskningslucka. Frågan är dock i vilken mån mina resultat kan säga någonting om arkitekttävlingar, språkbruk och samhällsplanering i stort? Det studien *kan* göra är att belysa förhållanden som inte uppmärksammats särskilt mycket tidigare. I kombination med andra studier på närliggande ämnen (se exempelvis Tunström, 2009; Dannestam, 2009; Ramberg, 2012; Rönn, 2005) kan den här undersökningen hjälpa till att synliggöra en helhet i den intressanta skärningspunkten mellan språk och arkitektur, mellan det diskursiva och det byggda, mellan det föreställda och det förverkligade.

8. Metod

Uppsatsens två frågeställningar besvaras i två analyssteg. Det första steget syftar till att besvara den första frågeställningen; det andra steget syftar till att svara på de delar av den andra frågeställningen som rör problem och åtgärder. Efter dessa två steg tar en diskussion vid där resonemangen speglas mot forskningsöversikten för att fånga aktörsaspekten på den andra frågeställningen.

Uppsatsens första frågeställning besvaras genom det första analyssteget: en *metaforanalys*. De tävlingsvinnare och de tävlingsprogram som ingår i undersökningen genomgår en första läsning och de meningar eller meningsbärande delar av längre meningar som innehåller eller misstänks innehålla en metafor antecknas. I den här första läsningen bör läsaren vara generös vid nedtecknandet av metaforer och vänta med det mer kritiska sållandet till nästa läsning. Eftersom metaforer är så vanliga i språket är de också lätta att missa i en löpande text, vilket nödvändiggör en generös första läsning för att säkra att alla metaforer fångas upp av läsaren. En metafor är här ett begrepp som antingen *inte kan* tolkas bokstavligt i den givna kontexten eller som *kan* tolkas bokstavligt men som samtidigt har en annan, mer konkret innebörd som inte kan användas i den givna kontexten.

För tävlingsvinnarna läses hela förslaget medan läsningen av tävlingsprogrammen begränsas till det/de avsnitt som behandlar tävlingsområdets framtid, exempelvis de delar som brukar kallas "vision", "framtidsbild" eller liknande. De antecknade metaforerna genomgår sedan en andra, noggrannare läsning där de klassificeras efter vilka som är uppenbara, livaktiga metaforer; vilka som är "gränfall" eller mindre livaktiga metaforer som i vissa särskilda kontexter kan användas bokstavligt eller som av vissa professioner (i det här fallet arkitekter, samhällsplanerare och besläktade yrken) skulle kunna användas bokstavligt samt vilka som vid en första läsning bedömdes vara metaforer men som vid en andra läsning snarare bedöms vara bokstavliga i den kontext de används i. Den sista gruppen tas bort från materialet och ingår sedan inte i analysen.

De resterande metaforerna kopplas sedan var och en till sin respektive *domän*, det vill säga det ämnesfält eller det tema som metaforen hämtats från och där den kan användas bokstavligt. I frasen *torget är stadens hjärta* har metaforen exempelvis hämtats från den *kroppsliga* domänen. Vilken domän som "passar bäst" och hur domänerna avgränsas från varandra är en tolkande uppgift som är upp till läsaren. En tumregel är dock att domänen i största möjliga mån ska vara den mest troliga inom den för uppgiften relevanta språkgemenskapen för att komma åt underliggande mening och teman i just det språkbruket. I den här studien är det i huvudsak arkitektur- och samhällsintresserade människors språk som är det relevanta, och tolkningen av domänerna görs mot bakgrund av det. En annan tänkbar domän i exempelfrasen *torget är stadens hjärta* är en domän kopplad till *organ* specifikt, snarare än *kropp*. Den tolkningen vore troligare om det var språkbruket hos exempelvis vårdpersonal som studerades eftersom de kan förväntas ha närmare till den "organmässiga" kategorin i kraft av sitt yrke än vad exempelvis en arkitekt har som kanske snarare tänker på ett hjärta som en del av den mer vardagsnära "kroppen" än som ett "organ". När alla metaforer har tilldelats en domän skrivs de om till *begreppsliga metaforer* och blir då ett uttryck för en mer allmängiltig betydelseöverföring som går utöver det enskilda metaforiska uttrycket. När omskrivningen till en begreppslig metafor sker så lyfts också jämförelsen från att handla om det enskilda fallet till att handla om det större fenomen som läsaren är intresserad av att undersöka. För att åter ta exempelfrasen, det metaforiska uttrycket *torget är stadens hjärta* är det alltså den *kroppsliga* domänen som används i metaforen. I den här undersökningen är det språkbruket i

arkitektävlingar som är det som ska studeras i relation till städer och hur dessa konstrueras språkligt. När det metaforiska uttrycket *torget är stadens hjärta* ska översättas till en begreppslig metafor som handlar om *staden* som fenomen, via den *kroppsliga* domänen så blir den resulterande begreppsliga metaforen: STADEN ÄR EN KROPP. Alla metaforiska uttryck i det empiriska materialet genomgår samma slags översättning, vilket resulterar i en mängd begreppsliga metaforer. Vissa metaforiska uttryck ger upphov till samma begreppsliga metafor vid en översättning och vissa ger upphov till helt nya. De begreppsliga metaforerna som blir resultatet av det här steget kan sedan grupperas efter teman så som gjorts i den här studien av redovisningsskäl. När studiens första frågeställning ska besvaras är det de begreppsliga metaforerna som är resultatet fram till och med det här steget som används för att besvara frågeställningen.

Det andra analyssteget hämtar inspiration från ett tillvägagångssätt som använts av Renzi et al. (2016). De begreppsliga metaforerna analyseras var och en för sig med avseende på vilka problembeskrivningar och åtgärder som de legitimerar - hänsyn bör också tas till enskilda metaforiska uttryck i de fall metaforerna till exempel har starka symbolvärden, som i fallet med begreppet ”hjärta” där den metaforiska innebörden inte helt kan fångas om hjärtat bara görs till en del av en mer generell ”kropp”. För att komma åt legitimitetsaspekten kartläggs först den ena sidan av den begreppsliga metaforen, *domänsidan* eller den metaforiska sidan om man så vill. I vår exempelmetafor STADEN ÄR EN KROPP är det således begreppet ”kropp” som kartläggs först. Kartläggningen innebär i korthet att begreppet kopplas till andra, närbesläktade begrepp, egenskaper, aktiviteter, med mera. I just den här undersökningen är det problembeskrivningar och åtgärder som jag är ute efter och således bör kartläggningen vara inriktad på att hitta företeelser som kan vara ”problem” och ”åtgärder” inom den kroppsliga domänen. Något som är viktigt i kartläggningen är att de begrepp och företeelser som knyts till metaforen är intuitiva, associativa och i stor utsträckning självklara för den språkgemenskap som ska undersökas. Detta ställer stora krav på forskaren att försöka sätta sig in i rollen som en person av en viss språkgemenskap - i fallet med den här undersökningen är jag som läsare redan en del av den svenska arkitektur- och samhällsbyggnadsspråkgemenskapen och kan antas dela en stor del av den underförstådda innebörd som kommer med vissa begrepp. I vår exempelmetafor STADEN ÄR EN KROPP skulle en problembeskrivning exempelvis kunna vara ”en sjukdom drabbar kroppen” och en åtgärd skulle kunna vara ”regelbunden träning” eller ”medicin”. Alla dessa förslag kommer intuitivt från begreppet ”kropp” när det är problem och åtgärder som eftersöks. Märk väl att problem och åtgärder är två skilda kategorier som inte behöver svara mot varandra på något sätt - en metafor kan legitimera en stor uppsättning problembeskrivningar utan att legitimera en enda åtgärd.

Efter detta görs en motsvarande kartläggning av den bokstavliga delen av den begreppsliga metaforen, i det här fallet begreppet ”stad”. I den kartläggningen är uppgiften att hitta begrepp, egenskaper och företeelser som kan matcha och motsvara de som gavs i den första kartläggningen. På det sättet kommer man åt de problembeskrivningar och åtgärder i staden som legitimeras av de metaforer som används i tävlingsförslagen och -programmen. Processen upprepas sedan för varje begreppslig metafor i materialet och resultatet av den analysen utgör en del av svaret på undersökningens andra frågeställning.

9. Första analyssteget

Studien av det empiriska materialet har gett upphov till en stor mängd begreppsliga metaforer. Somliga har förekommit upprepade gånger i samma eller i flera olika tävlingsprogram och -förslag; somliga har kunnat kopplas till varandra och somliga har varit mer originella. De övergripande teman som jag har kunnat identifiera i materialet har jag valt att kalla: *den biologiska staden, staden som kultur och media, att driva staden som ett företag, staden som svärd och sköld, den mekaniska staden, när staden blir sin motsats, staden som egendom, staden som håller ihop samt staden som ännu inte finns*. Kapitlet kommer att inledas med en redovisning av de begreppsliga metaforer som jag har identifierat under respektive tema. Efter det presenteras en sammanställning av de begreppsliga metaforerna i en tabell och slutligen kommenteras sammanställningen i relation till den här studiens första frågeställning: *vilka begreppsliga metaforer används i samtida svenska arkitektävlingar för stadsdelar?*

9.1 Den biologiska staden

En stor grupp av begreppsliga metaforer är de som är kopplade till ett tema som jag här kallar *Den biologiska staden*. Dessa metaforer förekommer i många olika sammanhang. Ett första exempel på den typen av metaforer är *STADEN ÄR EN ORGANISM*. I den här gruppen metaforer beskrivs staden eller delar av den i termer av att den har *liv* eller agerar som ett levande väsen, som i exemplen nedan:

”Åkarps trädgårdsstadsbebyggelse bör få klättra över motorvägen...” (Burlövs kommun, 2013: 30).

”Dessa byggnader bidrar till ett levande stråk...” (Bjarke Ingels Group & Grontmij, 2011).

Båda dessa citat antyder ett slags agens som staden som materiellt ting inte bokstavligt talat kan ha; klättringen antyder också en intentionalitet som inte staden kan ha i avsaknad av ett metvetande. En fördjupad diskussion om detta kommer att föras i diskussionskapitlet. En variant av dessa är den besläktade metaforen som jag har valt att kalla *STADEN ÄR EN MÄNNISKA*. Skillnaden mellan denna och den förstnämnda är att det i den här gruppen finns metaforer som tydligare relaterar till ett mänskliga rörelsemönster och egenskaper, likt i citatet nedan:

”Den gröna loopen vandrar också in i Kronetorps gamla parkmiljöer, den rör sig genvägen genom den ståtliga allén och tar en sväng in i Svenshögs stora parkrum.” (Nyréns Arkitektkontor, 2014).

Att vandra och att ”ta en sväng” antyder ett mer utpräglat mänskligt rörelsemönster än exempelvis den tidigare nämnda varianten ”klättra”. Det finns också en grupp metaforer som är mycket vanliga och som rör den begreppsliga metaforen *STADEN ÄR EN KROPP*, där staden och dess delar talas om i termer av kroppsdelar:

”... den samlande stadskärnan i den framtida Burlövstaden, stadens hjärta!” (Nyréns arkitektkontor, 2014).

”Den ligger även exponerad mot kommunens ryggrad, Lundavägen.” (Burlövs kommun, 2013: 39).

”Stadskärnan är stadens/kommunens hjärtpunkt.” (Linköpings kommun, 2012: 7).

En mer specifik variant av de biologiska metaforerna är den där STADEN ÄR ETT BARN. I den här metaforen, som kan exemplifieras med utdragen nedan från programmet för Kronetorpsområdet i Burlövs kommun...

”... ett visuellt skyddande ‘skogsbryn’ som likt en stor famn ger skydd åt den innanförbyggande bebyggelsen.” (Burlövs kommun, 2013: 38)

”...bullervallar/plank/murar som bildar en trygg famn...” (Burlövs kommun, 2013: 40).

... talas staden om i termer av beskydd och trygghet, bilden av den skyddande moderliga famnen.

En begreppslig metafor som är något av en ensamvarg inom temat *den biologiska staden* är den jag har kallat STADEN ÄR ETT RELIGIÖST SUBJEKT, illustrerat med följande utdrag ur det vinnande förslaget för Kirunas nya stadskärna:

”Vi vill fortsätta stärka det Kiruna som dyrkar förhållandet mellan natur och stad.” (White Arkitekter, 2012).

Det vinnande planförslaget i Kiruna är, som vi ska se i avsnittet *Staden som ännu inte finns*, upphov till flera begreppsliga metaforer som inte återfinns i något annat förslag eller program.

En metafor som förekommer i både tävlingsprogrammet och det vinnande förslaget i samma tävling är STADEN ÄR EN BERÄTTARE. Denna metafor kommer till uttryck på följande sätt i tävlingen för Kirunas nya stadskärna:

”Den nya stadskärnan ska berätta sin egen unika historia.” (Kiruna kommun, 2012: 46).

”Kiruna berättar sin fantastiska historia - för sig själv och andra.” (White Arkitekter, 2012).

I ett annat citat, den här gången från det vinnande förslaget för Vallastaden, Tegar (OkiDoki! Arkitekter, 2012) hittar vi följande citat där det inte är staden själv som är berättare, utan parken:

”... utgöra grunden till en ny park som berättar om Östgötaslättens rika jordbrukshistoria.”

När parken blir historieberättare blir STADEN ETT BIBLIOTEK/MUSEUM. Också ett annat citat, det här från tävlingsprogrammet från Stockholm, ansluter till samma begreppsliga metafor:

”Visionen är att landskapet ... och vara ett nutidens avtryck i landskapets tidslinje...” (Stockholms stad, 2010: 8).

Det här sättet att tala om staden i termer av kulturella institutioner eller media är ämnet för nästa större kategori av metaforer som kan hittas i det empiriska materialet.

9.2 Staden som kultur och media

Två olika begreppsliga metaforer, utöver STADEN ÄR ETT BIBLIOTEK/MUSEUM hör till det här temat. Dessa två är: STADEN ÄR KONST och STADEN ÄR FILM. Den förstnämnda kan exemplifieras med följande citat:

”Byggnader kommer till sin rätt genom fonder och vinklar...” (Nyréns Arkitektkontor, 2014)

”Idrottshallen bildar fondbyggnad för staden...” (Nyréns Arkitektkontor, 2014)

”Både badhus, skola och eventuell multihall används med fördel som fonder till gaturum ... för att få orienterbarhet och skönhet.” (Burlövs kommun, 2013: 36).

I den här begreppsliga metaforen är det främst användningen av begreppet ”fond” som för tankarna till den konstnärliga domänen. Dessutom speglar metaforen en mycket klassisk syn på konst där konstverket framförallt ska *betraktas*, dess *skönhet* ligger i fokus. Ibland får den enskilda byggnaden utgöra ett konstföremål, som i det första citatet, och ibland är det staden i sin helhet som blir konstverket, mest tydligt uttryckt i de två sista citaten. Värt att notera är att alla tre citat kommer från en och samma tävling, om än från både programmet och det vinnande förslaget.

Den tredje begreppsliga metaforen på temat *staden som kultur och media* är STADEN ÄR FILM. I följande citat illustreras det här sättet att tala om staden i termer av sekvenser och rumsligheter som följer på varandra i en bestämd ordning:

”Gatan och de offentliga rummen smälter samman till ett kontinuerligt strukturerande stadsrum med sekvenser.” (White Arkitekter, 2012).

9.3 Att driva staden som ett företag

En handfull begreppsliga metaforer går att koppla till företags- och marknadsföringsvärlden. I många fall ligger dessa begreppsliga metaforer nära varandra innebördsmässigt. Staden kan talas om i termer av att STADEN ÄR ETT VARUMÄRKE/EN PRODUKT, som i de fyra första utdragen nedan, och i termer av att STADEN ÄR EN BUTIK/EN KONCERN, likt i de sista två citaten:

”Nya värden kan skapas där klimatet, närheten till naturen och kulturen är resurser...” (Kiruna kommun, 2012: 44).

”Den befintliga kulturmiljön bör hanteras som en resurs.” (Kiruna kommun, 2012: 46).

”Istället för att försöka ge Stockholm en ny identitet modifierar och uppdaterar vi den redan befintliga profilen” (Bjarke Ingels Group & Grontmij, 2011).

”Målet är att addera värden...” (Linköpings kommun, 2013: 7).

”På så sätt bjuds ännu fler in, från när och fjärran, för att se de möjligheter som Kiruna erbjuder.” (White Arkitekter, 2012).

”Bygg en ekonomiskt livskraftig knutpunkt...” (Rundquist & Metro Arkitekter, 2013).

I dessa fall framställs staden som någonting som ska marknadsföras. Metaforer av det här slaget anknyter direkt till den forskning som bedrivits av exempelvis Colomb (2012) och det som har skrivits av Franzén, Hertting och Thörn (2016). Det finns också fall där stadsmiljön inte beskrivs som en produkt utan där det snarare är så att STADEN ÄR EN TALESPERSON som representerar någonting större än stadsmiljön i sig, som i citatet nedan:

”... dessa tre centrum som representerar invånarnas gemensamma vardagsrum och kommunens ansikte utåt mot Öresundsregionen.” (Burlövs kommun, 2013: 20).

En sista begreppslig metafor från det empiriska materialet som kan läggas under temat *att driva staden som ett företag* är att UTVECKLING ÄR EN FÖRHANDLING, illustrerat i utdraget nedan:

”Men tillväxten får inte ske till vilket pris som helst.” (Burlövs kommun, 2013: 19).

Det här citatet framställer i det här fallet regionen som en plats för givande och tagande och uttrycker en medvetenhet om att det som är bra för någon kan vara dåligt för någon annan. Framförallt uttrycker det här citatet en konflikt och leder därmed in oss på nästa stora tema från materialet: den konfliktfyllda *staden som svärd och sköld*.

9.4 Staden som svärd och sköld

Det finns flera olika relationer i det empiriska materialet som talas om i termer av kamp eller konflikt. Ett exempel är att TRAFIKSYSTEMET ÄR EN KAMP/HIERARKI. Den här begreppsliga metaforen illustreras i citatet nedan:

”Parkering ska organiseras så att bilen underordnas kollektivtrafik, gång och cykel.” (Linköpings kommun, 2012: 12).

Den här metaforen är svårare att identifiera som metafor än många andra i det här temat. Möjligen beror det på att begreppet *underordna* har flera betydelser som framstår som ungefär lika mycket eller lite bokstavligen idag. Organiseringen av parkering blir i det här citatet ett verktyg, eller om man så vill ett vapen, i den här kampen. En annan slags kamp som är enklare att identifiera som en metafor är följande:

”Buller och avsaknaden av grönska är utmaningar som måste bemästras...” (Burlövs kommun, 2013: 38).

I det här citatet illustreras att STADSBYGGNAD ÄR EN KAMP. Det är också tydligare i det här citatet vilka entiteter som görs till fiender eller motståndare i kampen. Detta blir än tydligare i följande två citat där BULLER respektive TRAFIK ÄR EN FIENDE. I fallet med buller görs detta dessutom med en väldigt explicit hänvisning till medeltiden vilket ytterligare förstärker bilden av en *invaderande främmande makt*.

”Bullret på det övergripande vägnätet planeras hållas ute genom höga välutformade bullervallar/plank/murar... inom vilken stadsbebyggelsen utvecklas, liksom innanför murarna i en medeltida stad.” (Burlövs kommun, 2013: 40).

”De prognostiserade framtida trafikmängderna ligger långt under vad som skulle kunna hota en attraktiv stadsmiljö.” (White Arkitekter, 2012).

Den metaforiska hänvisningen till den medeltida borgen återkommer i materialet i delvis annan form, exemplifierat med följande citat:

”Stockholms västra infartsled ska i detta läge bli en tydlig och inbjudande infartsport...” (Stockholms stad, 2010: 6).

”Butiker, bostäder, caféer, kontor, kunskap och kultur intar stadsdelen.” (Nyréns Arkitektkontor, 2014).

”... skapa en inbjudande entré till Stockholm.” (Stockholms stad, 2010: 7).

Här är referensen till att STADEN ÄR EN BORG tydligare och utan hänvisning till en konflikt, med undantag möjligtvis för det andra av de tre citaten. Det tredje citatet har inordnats i den här begreppsliga metaforen men skulle naturligtvis kunna läggas under en annan begreppslig metafor som innehåller *entrées* - motivet i det här fallet är att en stads *entrées* lättare för tankarna till en borg än någonting annat som har *entrées*, exempelvis ett hus eller en tomt. Metaforer som för tankarna till andra av människan byggda platser är ämnet för nästa kategori begreppsliga metaforer: *staden som egendom*.

9.5 Staden som egendom

Två skilda begreppsliga metaforer kan skönjas på det här temat i det empiriska materialet. Den första är STADEN ÄR EN TRÄDGÅRD:

”En aktiv stadsloop skapas, där stadens liv kan utvecklas och frodas!” (Nyréns Arkitektkontor, 2014).

Hänvisningen till trädgården är måhända svårtydd eftersom begreppet *frodas* idag inte omedelbart för tankarna till växtlighet utan har överförs till att också innebära framgång i stort, även om den mest konkreta och bokstavligen innebörden fortfarande relaterar till växter. Den andra, mer ofta förekommande begreppsliga metaforen på det här temat är STADEN ÄR EN FÖRLÄNGNING AV Huset.

Här är det istället den privata bostaden och inneslutna rum som tar plats i diskussionen om staden, liksom i exemplen nedan:

”...den lilla bostaden får staden som vardagsrum.” (Nyréns Arkitektkontor, 2014).

”...dessa tre centrum som representerar invånarnas gemensamma vardagsrum...” (Burlövs kommun, 2013: 20).

”För att få tydliga offentliga rum i staden behövs väggar runt platserna i form av byggnader.” (Burlövs kommun, 2013: 30).

”Väggarna i dessa gatu-, torg- och parkrum utgörs av bebyggelse och golven av olika typer av markbeläggning eller växtlighet. Vissa rum har tak av grönska eller byggda tak men de flesta har himlen som tak.” (Burlövs kommun, 2013: 33).

I skarp kontrast till dessa metaforer som hänvisar till sådant som människan byggt finns en annan kategori av ungefär samma storlek och som består av motsatsen: sätt att tala om staden i termer av naturlandskap. Detta är temat för nästa avsnitt.

9.6 När staden blir sin motsats

Ur det empiriska materialet har jag kunnat dra två begreppsliga metaforer som talar om staden i termer av dess motsatser i någon utsträckning. Den första av dessa illustreras i citatet nedan där den begreppsliga metaforen är att STADEN ÄR EN SKOG:

”Torg och platser utvecklas till stadens urbana gläntor. Stadsparken blir den centrala gläntan i staden. De små stadsgläntorna finns som mindre gröna platsbildningar i gatustrukturen, de kringbyggda kvarterens inre blir privata gläntor.” (Nyréns Arkitektkontor, 2014).

Något intressant med det här citatet är att ”glänta” i den svenska språkgemenskapen innebär ett avbrott i skogen, en plats för någonting annat. En ”glänta” i staden skulle innebära ett avbrott i staden och plats för någonting annat än staden, kanske skogen? Metaforen får hela idén om förhållandet mellan stad och skog att gå ett helt varv runt. Den andra begreppsliga metaforen på det här temat är att STADEN ÄR EN SKÄRGÅRD, exemplifierat med följande citat:

”Bedömningen är att inte bygga fler bebyggelseöar eller utöka de befintliga bebyggelseöarna med mer än komplementbyggnader...” (Burlövs kommun, 2013: 19).

Exemplen på metaforer i det här temat är få jämfört med de större kategorierna och de är också unika för tävlingen i Burlövs kommun. En kategori som är mycket större och spänner över alla tävlingar som ingår i undersökningen är *den mekaniska staden* som är temat för nästa avsnitt.

9.7 Den mekaniska staden

En flera gånger förekommande begreppslig metafor på det här temat är den att STADEN ÄR EN MAGNET, eller att någon av stadens delar är en ”magnet”. Magnetmetaforerna fokuserar uteslutande på magnetens attraherande kraft och inte den repellerande. Nedan följer tre utdrag ur materialet där den här metaforen uttrycks:

”De dubbla kraftfälten laddar större områden med växtkraft...” (Rundquist & Metro Arkitekter, 2013).

”Ett stationsläge är en kraftfull målpunkt i staden som genererar flöden av människor och attraherar handel, service och kollektivtrafiknära bostäder och arbetsplatser” (Rundquist & Metro Arkitekter, 2013).

”För att uppnå det bör Valla ha en egen dragningskraft för att locka till sig människor utifrån och stadsstrukturen måste möta sin omgivning, med kopplingar till närliggande områden.” (OkiDoki! Arkitekter, 2012).

En besläktad och något bredare begreppslig metafor är den där STADEN ÄR ELEKTRONIK. Skillnaden är att metaforerna här inte har samma fokus på attraktion och idén om ”kraftfält”. Istället ligger tyngdpunkten på olika typer av ”flöden”, ”kontakt” och motstånd eller ”friktion”, likt i följande citat:

”Vi söker välfungerande lösningar där alla former av flöden löper utan icke önskvärd friktion.” (Linköpings kommun, 2013: 22).

”Nätverk och infrastruktur skapar flöden med korsningspunkter och kontakt mellan människor.” (White Arkitekter, 2012).

”Byggnaden har bara framsidor, entréer och aktiviteter som laddar stadens centrala rum på bästa sätt!” (Nyréns Arkitektkontor, 2014).

Begreppet ”flöden” är naturligtvis svårt att inordna under en enda begreppslig metafor och skulle också kunna användas i termer av ”rörssystem” eller olika slags vätskor. I kombination med andra begrepp som ”friktion” och ”kontakt” ligger dock elektronikmetaforen närmare till hands. Resterande begreppsliga metaforer under temat *den mekaniska staden* är mer av engångsföreteelser, exempelvis nedanstående citat som står för den begreppsliga metaforen STATIONSBYGGNADEN ÄR ETT KRAFTVERK:

”Att koppla över ån med broar både norrut och söderut förstärker energin från de två stationsentréerna.” (Rundquist & Metro Arkitekter, 2013).

En annan begreppslig metafor som anknyter till temat är att STADEN ÄR ETT HANTVERK/URVERK:

”Uppgiften är att tillvarata och utveckla det samspel som kan uppstå genom en alltigenom medveten och skicklig utformning av alla ingående delar.” (Stockholms stad, 2010: 8).

I den här metaforen finns också alternativet att inordna den under det kulturella eller musikaliska temat, relaterat till begreppet ”samspel”; sett till hela citatet är det dock främst den mekaniska, hantverksmässiga domänen som tankarna går till. Den maskinella metaforen återfinns också i den större skalan i materialet, på regionnivå, likt i citatet nedan från Burlövs kommun där hela Skåne talas om i metaforiska termer. Här gäller istället att REGIONEN ÄR EN MASKIN:

”Att Skåne ska vara en motor med en positiv tillväxt fastslås i det regionala utvecklingsprogrammet för Skåne.” (Burlövs kommun, 2013: 19).

Två vardagsnära begreppsliga metaforer i den här kategorin är STADEN ÄR ETT BYGGPROJEKT och STADEN ÄR EN MÖBEL vilka illustreras i respektive citat nedan:

”Kirunaportalen - Återbruk av nermonterade Kiruna, fabrik av byggnadselement och ett offentligt rum för möten om stadsutvecklingen. Kirunas gemensam (sic!) verktygslåda i stadsomvandlingen.” (White Arkitekter, 2012).

”Stadsstrukturen är också idén för hur gator och rörelser fogas samman mellan nytt och gammalt, och över ån.” (Rundquist & Metro Arkitekter, 2013).

Båda dessa citat, det första i synnerhet, antyder ett slags pågående arbete där staden är någonting som konstrueras och snickras samman. Det sista citatet hakar dessutom in i en annan tematik, den om *staden som håller ihop*, vilket är temat för nästa avsnitt.

9.8 Staden som håller ihop

Den vanligaste begreppsliga metaforen på det här temat är den som talar om staden i termer av att STADEN ÄR EN VÄV/TEXTIL. Staden är ”finmaskig” och dess olika funktioner beskrivs som ”invävda”:

”... den inre stadsmiljön vävs samman med nya småskaliga handelsstråk längs med stadens gaturum.” (Nyréns Arkitektkontor, 2014).

”Kvartersparker, även kallade ‘fickparker’ åstadkoms genom små väldefinierade ‘hål’ i kvartersväven, såsom en indragen del av en huskropp eller ett vinklat kvarter.” (Burlövs kommun, 2013: 40).

”Det centrala området kring stationen har en robust och generell indelning av kvarter med en storlek som med god ekonomi ges ett blandat innehåll, samtidigt som staden är tillräckligt finmaskig.” (Rundquist & Metro Arkitekter, 2013).

”Idag kan man tydligt se att bostäder i innerstaden, invävda i den sammanhängande stadsstrukturen...” (Linköpings kommun, 2013: 7).

Ett annat sätt att tala om staden i termer av att den håller samman på olika sätt är de begreppsliga metaforerna STADEN ÄR ETT PÄRLBAND som representeras av det första citatet nedan, och STADEN ÄR ETT NÄTVERK som representeras av de två sista citaten:

”...nya noder som tillsammans bildar ett pärlband av händelser i ett centralt stadsstråk.” (White Arkitekter, 2012).

”En naturlig nod i nätverket som lämpar sig för ett representativt offentligt rum.” (White Arkitekter, 2012).

”Resecentrum är en stor nod för olika former av resor i och till och från Linköping...” (Linköpings kommun, 2013: 21).

Båda dessa är enkla att urskilja i textmaterialet eftersom de är så tydligt direkt uttryckta i texten. Ett annat exempel på en sådan begreppslig metafor som är väldigt explicit är STADENS DELAR ÄR EN KEDJA som är det sista exemplet på temat *staden som håller ihop*. Kedjemetaforen kommer till uttryck i citatet nedan:

”Den nya stadsparken - Vallaparken - blir Linköpings västra stadspark, strategiskt placerad i kedjan av stadens parker” (OkiDoki! Arkitekter, 2012).

Staden som håller ihop är ett tema fyllt av metaforer som hänvisar till ganska konkreta och vardagsnära ting - kedjor, textilier, et cetera. Nästa avsnitt av den här redovisande resultatdelen behandlar själva motsatsen till konkretion, det abstrakta, genom drömmetaforen i temat *staden som ännu inte finns*.

9.9 Staden som ännu inte finns

Detta sista tema är unikt för en enda tävling, den om Kirunas nya stadskärna, och dessutom unikt för ett enda dokument: det vinnande förslaget från White Arkitekter (2012). Den begreppsliga metaforen som utgör temat är STADEN ÄR EN DRÖM och uttrycks genom följande tre citat:

”Dialogen förs mellan de som bor och verkar i Kiruna, de som på olika sätt kan komma att förverkliga Kiruna och de som ansvarar för planeringen...” (White Arkitekter, 2012).

”Kirunaportalen skapas för att göra det lätt att förverkliga Kiruna.” (White Arkitekter, 2012).

”Portalen syftar till att få Kiruna att gå från idé till verklighet.” (White Arkitekter, 2012).

Drömmetaforen ger upphov till intressanta uppslag för reflektion kring legitimitet, aktörer, agens med mera. En analys av legitimitetsaspekten genomförs i det andra analyssteget. Diskussionen om aktörer och agens förs i diskussionskapitlet. De begreppsliga metaforer som har tagits fram i det här kapitlet sammanfattas och reflekteras kort över i avsnittet nedan i relation till studiens första frågeställning.

9.10 Sammanfattning av det första analyssteget

Den första frågeställningen i den här undersökningen lyder: *vilka begreppsliga metaforer används i samtida svenska arkitekttävlingar för stadsdelar?* Efter att ha gått igenom och analyserat det empiriska materialet med utgångspunkt i de domäner som metaforerna kan sägas tillhöra står det klart att de begreppsliga metaforerna som kan hämtas ur mitt material spänner över ett stort spektra av teman. Staden och dess delar talas om i termer av både levande och döda ting, både konkreta och abstrakta företeelser, både vardagsnära och mer sektorsspecifika fält. En sammanställning av de begreppsliga metaforerna i studien syns nedan uppställda i en tabell:

Den biologiska staden	Staden som kultur och media	Att driva staden som ett företag	Staden som svärd och sköld	Staden som egendom
Staden är en organism	Staden är ett bibliotek/ett museum	Staden är ett varumärke/en produkt	Trafiksystemet är en kamp/en hierarki	Staden är en trädgård
Staden är en människa	Staden är konst	Staden är en butik/en koncern	Stadsbyggnad är en kamp	Staden är en förlängning av huset
Staden är en kropp	Staden är film	Staden är talesperson	Buller är en fiende	
Staden är ett barn		Utveckling är en förhandling	Trafik är en fiende	
Staden är ett religiöst subjekt			Staden är en borg	
Staden är en berättare				

Tabell 1. (1/2) De fem första teman som är resultatet av metaforanalysen. Illustrationen är skapad av författaren.

När staden blir sin motsats	Den mekaniska staden	Staden som håller ihop	Staden som ännu inte finns
Staden är en skog	Staden är en magnet	Staden är en väv/en textil	Staden är en dröm
Staden är en skärgård	Staden är elektronik	Staden är ett pärlband/ett nätverk	
	Stationsbyggnaden är ett kraftverk	Stadens delar är en kedja	
	Staden är ett hantverk/ett urverk		
	Regionen är en maskin		
	Staden är ett byggprojekt		
	Staden är en möbel		

Tabell 1. (2/2) De fyra andra teman som är resultatet av metaforanalysen. Illustrationen är skapad av författaren.

En del teman förekommer oftare än andra, exempelvis sådana som talar om staden i biologiska termer i form av en "levande" stad, ett "hjärta" eller liknande. Att tala om staden i företagsmässiga termer är också vanligt men temat dominerar inte på det sätt som kan förväntas med hänsyn till både Dannestam (2009), Tunström (2009) och Franzén, Hertting och Thörns (2016) studier på ämnet. Att hänvisa till mekanik och olika slags tekniska konstruktioner är ett annat vanligt tema i materialet och här är variationen mycket stor inom temat. Att tala om staden i termer av sammanhållning i form av "textil", "nätverk", "pärlband" och "kedja" är ett annat stort tema med dock ganska likartade innebörder inom temat - gränsdragningarna inom det här temat är ibland svåra och till det här temat kan också räknas metaforen om "det kopplade" som har utelämnats i det här analysavsnittet och istället kommer att behandlas i diskussionskapitlet. Några mindre vanliga teman har också kunnat upptäckas i materialet. Dessa är teman där staden talas om i olika kulturella termer, som en del av en trädgård eller det privata huset, som ett skogs- eller skärgårdslandskap och som en dröm. Dessa begreppsliga metaforer förekommer mer sällan och ibland bara i en särskild tävling. Ett slags mellanting representeras av de begreppsliga metaforerna som talar i staden i form av kamp, hierarkier och fiendskap. Variationen inom temat är ganska stor jämfört med andra teman men sammantaget är de begreppsliga metaforerna på det här temat inte särskilt vanligt förekommande i materialet.

10. Andra analyssteget

De teoretiska utgångspunkterna i det här arbetet har hämtat inspiration från den kognitiva lingvistik i allmänhet och från teorierna om metaforernas betydelse för vår kognition i synnerhet. En grundläggande utgångspunkt är att metaforer kan påverka de sätt på vilka vi människor tänker och resonerar kring vår omvärld - de kan få oss att tänka på sätt som stämmer överens med och går i linje med metaforen. På så vis kan också metaforer legitimera vissa handlingar och åtgärder framför andra, beroende på vilket sätt metaforen får oss att resonera om komplexa problem och förhållanden i omvärlden. I ljuset av detta ska jag i det följande avsnittet diskutera de begreppsliga metaforer som det första analyssteget har kunnat blottlägga ur det empiriska materialet. Diskussionen kommer att utgå ifrån begreppet *legitimitet* med fokus på vilka problembeskrivningar, åtgärder och ideal som förmedlas genom de begreppsliga metaforena i mitt empiriska material.

En grundläggande sak att diskutera i relation till begreppsliga metaforer och deras koppling till den moderna planerarvärlden och governance är frågan om vilken problembeskrivning och vilka åtgärder som legitimeras av metaforbruket. I materialet som har varit föremål för den här studien finns metaforer från många olika domäner som beskriver problem och lösningar på väsensskilda sätt. Ett tydligt första exempel är de begreppsliga metaforer som beskriver staden och dess delar som konst eller som en film. Dessa metaforer legitimerar en typ av stadsbyggnad där stort fokus ligger på estetiska värden och skönhet - byggnaderna i staden är främst till för att se på. En självklar invändning mot det här sättet att tala om staden är att skönhet inte är någonting universiellt och att en diskurs som lägger stor vikt vid estetiska värden tveklöst kommer att glädja vissa och förgäva andra. Den här sortens metaforer går stick i stäv med det svenska plansystemets rationella ambitioner där syftet är att vaska fram det ”bästa” alternativet - i frågor om skönhetsvärden är det inte säkert att man överhuvudtaget kan tala om ett ”bästa” alternativ, vilket kan göra uppgiften meningslös.

Den grupp metaforer som talar om staden i termer av att den är en butik, en produkt eller en talesperson legitimerar andra problem och åtgärder. Ingen uttrycklig problembeskrivning finns i det material som behandlas i den här studien, men gott om åtgärder och rekommendationer som går i linje med det här temat. Lakoff och Johnsons (1980) idéer applicerade på det här temat ger att fokus här hamnar på åtgärder som kan göra staden mer ”konkurrenskraftig” gentemot andra städer - i linje med företagsmetaforerna skulle detta legitimera en typ av stadsbyggnadspolitik som lägger fokus på de som inte redan bor eller verkar i den egna staden, i syfte att locka till sig dessa potentiella ”kunder”. De åtgärder som kommer till uttryck i materialet är också just sådana som handlar om stadens varumärke, identitet och profil. Det här sättet att tala om staden kan sannolikt i stor utsträckning legitimera åtgärder och projekt som är spektakulära och som genererar stor medial uppmärksamhet framför mer lågmälda satsningar som kan vara lika viktiga eller ännu viktigare för att det dagliga livet i staden ska fungera för dem som bor där.

I den begreppsliga metaforen STADEN ÄR EN BORG, där fokus i materialet ligger på stadens ”portar”, är det sannolikt att den typen av stadsbyggnadspolitik legitimera stora satsningar på vissa särskilda platser i staden framför andra. Det här sättet att tala om staden, som en plats med vissa representativa inkörsportar och ”entréer”, legitimera en stadsbyggnadspolitik som kan få stora fördelningspolitiska effekter. Exempelen på det här sättet att tala om staden som en borg och som stadsdelen som en representativ ”entré” är många i vår samtid och har också ett mycket tydligt fokus *utåt* snarare än *inåt* - stadsdelen blir någonting som ska passeras av den som anländer till

staden, någonting som ska upplevas som stadens ”början”. Någonting som är intressant med just den här metaforen i vår samtid är att den förekommer trots att förhållandet mellan stad och landsbygd idag är ganska uppluckrat, särskilt i de stora städernas randområden. En möjlig förklaring är att det här sättet att tala om städer knyter an till det bakåtblickande ideal som synliggjorts av bland andra Franzén, Hertting och Thörn (2016) och av Tunström (2009) och där borg-metaforen får symbolisera längtan efter en stad som har en definitiv början och ett definitivt slut.

Några andra metaforer som tillhör samma tema som borg-metaforen är de som talar om olika delar av staden och stadsbyggnad som ”fiender” eller som en ”kamp”. I linje med den diskussion som Lakoff och Johnson (1980: 33-34) själva för om hur begreppet ”inflation” talades om som en kamp i USA kan också de här metaforerna i mitt material beskrivas på samma sätt. Ett metaforiskt språk som hämtar innebörd från domäner som ”kamp” eller ”fiendskap” är öppet med problembeskrivningen redan från start - i den här studien är det främst trafik och buller som talas om i sådana termer. Sådana begreppsliga metaforer kommer också att legitimera en politik som aktivt ska bekämpa det som beskrivs som ”fienden”, på så vis är den här typen av metaforer starkt politiserande.

Den begreppsliga metaforen STADEN ÄR EN DRÖM som återfinns i tävlingen för Kirunas nya stadskärna är unik för det förslaget. Att den här metaforen är unik för Kiruna är spännande eftersom den tävlingen tveklöst är den mest radikala och välkända tävlingen av alla i materialet. Dröm-metaforen beskriver staden i termer av någonting som ännu inte finns, men som skulle kunna bli verklighet. På det sättet legitimerar dröm-metaforen radikala grepp i staden genom att totalt osynliggöra det Kiruna som finns idag och tala om den framtida stadskärnan som det som ska ”förverkligas”. Liknande tendenser kan hittas i Colombs (2012) studie av Berlin - ett annat väldigt radikalt och unikt stadsbyggnadsprojekt där konstgjorda fasader och avancerade storskaliga modeller användes för att skapa illusionen av att det som skulle byggas redan var på plats.

I temat *den mekaniska staden* hittar vi den begreppsliga metaforen STADEN ÄR ETT HANTVERK/ETT URVERK. Den här sortens metafor talar om staden i termer av mekanik väcker i vår språkgemenskap associationer till hantverksskicklighet, design och funktionalitet. Detta skulle i sin tur kunna legitimera en stadsbyggnadspolitik som lägger stort fokus vid att staden ska fungera ”optimalt” och vara tekniskt väl designad. Användningen av metaforer från den domänen anknyter till delar av det rationella planeringsidealet som fortfarande dominerar i Sverige om man får tro Strömgren (2007) - det utgår ifrån att det finns ett eller flera sätt som staden kan fungera optimalt på och som kan uppnås genom skickligt hantverk. Stadsbyggnad blir med den här sortens metaforer någonting som man kan bli bättre på att utföra med övning.

En grupp metaforer som ligger nära varandra innebördsmässigt är de där staden talas om som en/ett VÄV, PÄRLBAND/NÄTVERK eller som en KEDJA. Dessa metaforer har det gemensamt att de alla lägger vikt vid att staden håller ihop på olika sätt. På så vis legitimerar de åtgärder som ska kunna låta människor och varor av olika slag röra sig mellan stadens olika delar. Metaforerna på det här temat är mångsidiga - kopplingarna kan ske i flera olika skalor, både mellan stadsdelar och mellan enskilda hus och de kan bestå av gator, parker med mera. Det metaforiska språket i den här kategorin kan också legitimera en tydlig åtskillnad i geografien mellan platser som ligger ”centralt” i nätverket och sådana som ligger mer ”perifer”, tendenser åt det hållet kan skönjas i materialet, exempelvis i White Arkitekters (2012) tävlingsförslag för Kiruna och i tävlingsprogrammet för innerstadens utvidgning i Linköping (Linköpings kommun, 2013: 21). Med ett sådant fokus blir det

legitimt att exempelvis investera offentliga medel i en särskild punkt i staden, vilket går att se i båda ovannämnda exempel.

De begreppsliga metaforerna som talar om staden i biologiska termer är sinsemellan ganska olika och ger inte upphov till några gemensamma bilder utöver att de alla hämtats från den biologiska domänen. Upprepade gånger talas det om olika platser och punkter i staden som ”stadens hjärta” och ”stadens ryggrad” (se till exempel Nyréns Arkitektkontor, 2014; Burlövs kommun, 2013: 39; Linköpings kommun, 2012: 7). Metaforer som dessa antyder att platserna ifråga är viktiga, rentav *livsviktiga* - om kroppsmetaforen dras till sin spets - för stadens överlevnad. I likhet med pärlband- och nätverksmetaforerna i andra delar av materialet legitimerar den här typen av metaforer en stadsbyggnadspolitik som kan få tydliga konsekvenser i geografin där vissa för ”stadskroppen” särskilt viktiga platser får väldigt stort fokus framför andra. Metaforerna av det här slaget kan användas för att legitimera satsningar på särskilda delar av staden eller särskilda vägsträckningar. Hjärtmetaforen är särskilt intressant eftersom den har ett så starkt symbolvärde i vår kultur. Stadens ”hjärta” blir den punkt till vilken resten av staden relateras - metaforen legitimerar att platsen som utpekats som stadens ”hjärta” formges på ett sätt som premierar stora flöden av människor och kanske också stora trafikflöden (själva blodet, i linje med metaforen) snarare än exempelvis estetiska värden. I likhet med hur hela den mänskliga kroppen är beroende av ett välfungerande hjärta blir den plats som pekats ut som ”stadens hjärta” med en angelägenhet för alla som bor i kommunen.

En annan av de biologiska metaforerna, den där STADEN ÄR ETT BARN väcker andra bilder. I de exempel som återfinns i materialet i den här studien väcks bilder av en stad som behöver beskydd från någonting hotfullt (Burlövs kommun, 2013: 38, 40); andra möjliga teman som den här typen av metafor kan associeras till är exempelvis lekfullhet och nyfikenhet. Barnmetaforen kan i fallet Burlöv användas för att exempelvis legitimera en typ av åtgärder framför en annan. I det här fallet är det bullerplank och trädplanteringar som ska skydda ”barnet” staden, men en annan metafor hade i det här fallet kunnat legitimera andra åtgärder som istället syftade till att begränsa bullret vid själva källan. Den begreppsliga metaforen STADEN ÄR ETT BARN är således ett bra exempel på en metafor som inte är neutral ur ett stadsbyggnadsperspektiv utan har en tydlig tendens.

De båda begreppsliga metaforerna på temat *staden som egendom* är mycket olika varandra i den meningen att den första: STADEN ÄR EN TRÄDGÅRD är mycket mindre livaktig än den andra: STADEN ÄR EN FÖRLÄNGNING AV Huset, åtminstone sett till de exempel som återfinns i mitt material. Begreppet ”frodas” är att betrakta som något slags halv-bokstavligt uttryck som idag kan appliceras på många olika fält utan att kopplingen till grönska och växtlighet är uppenbar. Av den anledningen vore det långsökt att föreslå att den metaforen skulle kunna legitimera särskilda stadsbyggnadsåtgärder i någon större utsträckning. Den andra begreppsliga metaforen däremot, exemplifierad i de tidigare nämnda citaten från Nyréns Arkitektkontor (2014) där ”... *den lilla bostaden får staden som vardagsrum*” och från Burlövs kommun (2013: 20) ”... *dessa tre centrum som representerar invånarnas gemensamma vardagsrum...*” samt ett antal olika utdrag där stadsmiljön beskrivs som delar av ett rum (se Burlövs kommun, 2013: 30, 33) är mer originell och inte lika utbredd i språket. Att tala om utomhusmiljön i staden i termer av att den skulle vara ett ”rum” är vanligt i arkitekturkretsar och det den metaforen legitimerar blir också tydligt i det empiriska materialet - stadens utomhusmiljö bör behandlas och betraktas på samma sätt som ett inomhusrum, med väggar, golv och tak. Referensen till ett ”vardagsrum” går längre och tar in också associationer till fritid och gemenskap - att tala om stadsmiljön i termer av att den är ett vardagsrum legitimerar att aktiviteter som annars skulle ske i hemmet flyttas ut i det offentliga rummet. En

cynisk tolkning av den metaforen kan vara att den också legitimerar byggandet av allt mindre lägenheter när fler och fler funktioner flyttar ut i det offentliga rummet.

I den begreppsliga metaforen STADEN ÄR EN SKOG används begreppet ”glänta” i det vinnande förslaget för Kronetorpsområdet i Burlövs kommun (Nyréns Arkitektkontor, 2014). Den här metaforen, på det vis den används i mitt material, legitimerar att särskild hänsyn tas till de platser som pekats ut som ”gläntor”, att de hålls öppna och obebyggda. Den andra begreppsliga metaforen i samma tema: STADEN ÄR EN SKÄRGÅRD är en av få metaforer i materialet som tydligt uttrycker ett problem. I den här metaforen får ”bebyggelseöar” representera en typ av stadsbyggnad som är oönskad och på så vis ansluter den till den tidigare nämnda kategorin metaforer på temat *staden som håller ihop*. Skärgårdsmetaforen blir ytterligare ett sätt att uttrycka och legitimera samma typ av ideal, men från andra hållet; skillnaden är att begreppet ”skärgård” inte har några omedelbara negativa konnotationer vilket kan göra metaforen svårbegriplig för någon som inte har kännedom om dagens planeringsideal sedan tidigare.

10.1 Sammanfattning av det andra analyssteget

Den andra frågeställningen i den här undersökningen lyder: *vilka problem, åtgärder och aktörer legitimeras av bruket av metaforer i arkitekttävlingarna?* I det här analysavsnittet har de två första begreppen *problem* och *åtgärder* diskuterats ur ett legitimitetsperspektiv. Sammantaget tyder analysen på att det finns en stor bredd på de åtgärder som legitimeras av bruket av metaforer - i den här sammanfattningen redogör jag för de övergripande dragen i materialet. En trend som kan skönjas i materialet är att många av de begreppsliga metaforerna legitimerar åtgärder som kan få fördelningspolitiska effekter i geografin och som genom språkbruket legitimerar offentliga satsningar på vissa platser framför andra. Dessa tendenser finns i både borgmetaforen, nätverksmetaforen och de kroppsliga metaforerna, tillsammans några av de vanligast förekommande metaforerna i materialet. Några besläktade metaforer är företagsmetaforerna som legitimerar satsningar på vissa spektakulära projekt. Den geografiska påverkan finns också i skogsmetaforen, fast då i meningen att platserna som pekats ut i den metaforen ska hållas obebyggda. En mer originell metafor är konstmetaforen som tydligast av alla legitimerar ett estetiskt förhållningssätt där *skönhet* får spela en stor roll. I motsats till konstmetaforen finns också en grupp tekniska och mekaniska metaforer som legitimerar en ingenjörspräglad politik för en stad som ska fungera ”optimalt”. Det finns också en metafor, vardagsrumsmetaforen, som legitimerar att privatlivet flyttar ut i offentligheten och som legitimerar en syn på den offentliga miljön som är knuten till den klassiska arkitekturens rumsligheter. De metaforer som tydligast beskriver ett problem är kampmetaforerna och fiendemetaforerna som också legitimerar bekämpning och politisering. Den kanske mest originella metaforen i materialet är drömmetaforen som bara förekommer i Kiruna och som legitimerar väldigt radikala stadsbyggnadsgrepp. Slutligen finns det två exempel på metaforer: trädgårdsmetaforen och skärgårdsmetaforen som båda kan vara svåra att tolka eller omsätta i åtgärder av olika skäl. I den meningen är de kanske *alltför* fuzzy.

11. Diskussion

I följande avsnitt kommer de begreppsliga metaforerna som är resultatet av det första analyssteget att diskuteras i relation till det som tagits upp i forskningsöversikten i syfte att synliggöra bland annat aktörsperspektivet i det språkbruk som används i tävlingarna.

11.1 Fuzziness och konsensus om medel men inte om mål

I ljuset av den här studien väcks frågan om metaforernas "fuzziness". De begreppsliga metaforer som har vaskats fram i det första analyssteget har generellt sett varit enkla att identifiera som metaforer och deras innebörder har också i stor utsträckning varit specifika och inte särskilt mångtydiga, vilket skulle tala emot att metaforerna vore särskilt "fuzzy" som begreppskategori. En del av de begreppsliga metaforerna har också varit enklare att diskutera i termer av legitimitet och åtgärder - dessa metaforer är således mer språkligt snäva och mindre "fuzzy", deras innebörd är mer entydig. Några exempel på sådana metaforer är de som återfinns på temat *staden som svärd och sköld* där nästan alla metaforer på det temat har en tydlig tendens och en tydlig problembild. I den begreppsliga metaforen BULLER ÄR EN FIENDE till exempel, är tendensen klar: buller är någonting avskryvligt som måste bekämpas och få skulle nog tolka den metaforen på ett annat sätt. Även den begreppsliga metaforen STADEN ÄR ETT KONSTVERK är mer eller mindre entydig i den svenska språkgemenskapen och kan exempelvis antas premiera estetiska värden. Däremot finns det också en del begreppsliga metaforer i det empiriska materialet som är mer språkligt vaga och alltså mer "fuzzy". Detta gäller till exempel de båda begreppsliga metaforerna STADEN ÄR EN SKOG och STADEN ÄR EN SKÄRGÅRD. Dessa båda är mer allmänt hållna och det är svårare att direkt utläsa någon tendens eller riktning i metaforerna - tolkningen av dem i den här kontexten blir inte självklar utan mer en fråga om exempelvis uttolkarens ideologiska ställningstaganden. Ett annat exempel på en mer "fuzzy" metafor är den om "det kopplade". Upprepade gånger i det empiriska materialet (se exempelvis OkiDoki! Arkitekter, 2012; White Arkitekter, 2012; Linköpings kommun, 2013: 20) dyker det upp hänvisningar till att olika delar av staden är "sammankopplade", att de "kopplas ihop" och andra varianter på samma metafor. Hänvisningen till detta "kopplade" är en av den här studiens vanligast förekommande metaforiska uttryck och också en av de mest "fuzzy". Det är väldigt svårt att direkt se hur textavsnitt som ger uttryck för "det kopplade" kan översättas i en begreppslig metafor på det sätt som andra uttryck har behandlats i den här studien, på grund av att det är mycket oklart vilken domän metaforen "det kopplade" kommer ifrån, vilken dess "bokstavliga" innebörd är. Alla dessa hänvisningar till "det kopplade" är således ett exempel på en mycket "fuzzy" metafor som förekommer ymnigt i det empiriska materialet men vars innebörd troligtvis kan tolkas mycket olika av olika läsare. En arkitekt eller planhandläggare som ska översätta metaforen om "det kopplade" till linjer i en plan kommer inte att få någon vägledning av metaforen i sig. Utrymmet för tolkningar och missförstånd blir mycket större med sådana här metaforer än med sådana som hämtar sin innebörd från mer specifika domäner. Att den här specifika metaforen - och andra lite mindre men ändå "fuzzy" metaforer - är så pass vanliga i mitt empiriska material kan vara till både för- och nackdel för planeringsdiskursen beroende på vem man frågar. Den risk som Markusen (1999: 880-881) identifierar inom akademien kan också lyftas inom praktiken: ett begrepp som är väldigt "fuzzy" och mångtydigt är också svårare att utvärdera eller

granska - hur vet man som praktiker, politiker eller medborgare att staden verkligen blivit "sammanhängande", exempelvis? För att återvända till begreppet legitimitet kan det sägas att de allra mest "fuzzy" metaforerna genom sin mångtydighet kan legitimera en hel arsenal av praktiker och policy, just på grund av att de inte legitimerar någon särskild. Markusens (1999: 880-881) poäng är också att den språkliga oklarheten riskerar att leda till att praktik och akademi fjärnas alltmer ifrån varandra. Huruvida detta kan gälla också relationen mellan de huvudsakliga aktörerna i tävlingssituationer eller planarbetet: arkitekter och allmänhet, arkitekter och politiker, politiker och allmänhet, et cetera behandlas inte av Markusen, men av försiktighets skull bör de som upprättar tävlingsprogram och tävlingsförslag nog vara vaksamma med det metaforiska språket för att undvika missförstånd. Om den språkliga oklarheten i metaforerna leder till att resultatet inte blir vad de inblandade aktörerna förväntade sig från början kan det leda till minskat förtroende mellan olika aktörsgrupper och urholka tävlingarnas legitimitet.

För att återgå till en av frågorna som ställdes i forskningsöversikten kan här konstateras att det verkar finnas en stor bredd i frågan om vad som är planeringens mål. De begreppsliga metaforerna i det empiriska materialet speglar ett stort antal olika domäner av varierande grad av "fuzziness" och även om vissa begreppsliga metaforer är vanligare än andra så finns det inget enskilt ideal som sticker ur långt över de andra. Om vi ser till Tunströms (2009) avhandling där hon upptäcker en slående stor konsensus kring medel i planerardiskursen och jämför med de resultat som tagits fram i den här studien så ser vi det något motsägelsefulla resultatet att det verkar råda konsensus om planeringens medel men inte om dess mål. Det här antyder att det rationella planeringsidealet som Andreaz Strömgren (2007) menar fortfarande existerar i den svenska planerarkären åtminstone språkligt inte helt håller ihop, såvida inte ett och samma medel kan producera en stor mångfald av resultat.

En av de begreppsliga metaforer som den här studien identifierar, STADEN ÄR EN FÖRLÄNGNING AV Huset innehåller bland annat bilden av staden som ett vardagsrum. Att tala om staden som ett vardagsrum är någonting som Tunström (2009: 119-120) tar upp som något av en kliché, och inte bara som en kliché utan som ett naivt ideal som framstår som mer oproblematiskt än det i själva verket är. Tunström framhåller det problematiska i detta ideal och hur strävan efter att skapa gemenskap i det offentliga rummet tvärtom riskerar att leda till isolering och ett osynliggörande av de konflikter som präglar det offentliga rummet i den moderna staden. I ett av de citat från mitt empiriska material där vardagsrumsmetaforen kommer till uttryck talas det specifikt om de små lägenheterna:

"...den lilla bostaden får staden som vardagsrum." (Nyréns Arkitektkontor, 2014)

Citatet ger uttryck för det ideal som Tunström tar upp - men, sett till den kritik som hon också tar upp mot samma ideal, ska de som bor i små bostäder förpassas till att utöva sina privatliv i det offentliga rummet, på platser som är öppna för allas blickar och som i vår postmoderna och internationella värld också är en arena för många olika typer av konflikter? Frågan är om den offentliga miljön, symboliserad av sina gator och torg, verkligen går att jämföra med det privata vardagsrummet i det här hänseendet?

11.2 Arkitektävlingar och rationell planering

Syftet med den här studien har inte varit att undersöka juryförfaranden eller processen vid bedömningen av tävlingsförslag, vilket varit ämnet för andra studier av arkitektävlingar. Det går dock att kortfattat spegla resultaten av den här studien mot de resultat som andra har kommit fram till. Svensson (2008: 32) till exempel, konstaterar att retorik ofta används som ett grepp för att tilltala en tävlingsjury. Dessutom konstaterar Svensson att retoriken är uppbyggd av "(o)lika lager" som ska tilltala "olika grupperingar inom juryn" (2008: 32). Detta rimmar väl med mina resultat - de vinnande tävlingsförslagen innehåller var och en metaforer som hämtats från flera olika domäner. Frågan om huruvida detta är gjort medvetet eller inte ligger utanför den här studiens omfattning, men en möjlig förklaring är att metaforerna används som ett retoriskt grepp för att legitimera tävlingsförslaget för mottagare av olika yrken, politisk färg, ålder et cetera. Några av de begreppsliga metaforer som är resultatet av den här studien kan också återknytas till det som Rönn (2005: 93-94) skriver om arkitektävlingar, i hans fall tävlingen Stenpriset. De kriterier som han formulerar i sin text: ljus och färg, materialbehandling, skönhet och behärskning, ändamålsenlighet och funktion, originalitet och nyhetsvärde, tradition och historia, symbolverkan samt anpassning till omgivningen går att hitta även i mina resultat, särskilt de kriterier som går att applicera på mer än husarkitektur specifikt. Kriteriet "skönhet och behärskning" har en släkting i den begreppsliga metaforen STADEN ÄR KONST, i kraft av bådass fokus på estetiska värden. "Ändamålsenlighet och funktion" kan speglas i de begreppsliga metaforerna STADEN ÄR ETT HANTVERK och i STADEN ÄR ETT PÄRLBAND/ETT NÄTVERK samt STADENS DELAR ÄR EN KEDJA, eftersom kriteriet innebär att "projekt bedöms i termer av rumslig organisation, samband och förmåga att uppfylla funktionella krav." (Rönn, 2005: 93-94). "Originalitet och nyhetsvärde" kan till viss del återfinnas i flera av metaforerna på temat *att driva staden som ett företag* - här handlar det om att skapa en stark egen identitet, ett "varumärke" som sticker ut från mängden och som kan vara ett "ansikte utåt". Motsatsen till detta kriterium, "tradition och historia" finns i flera begreppsliga metaforer, exempelvis STADEN ÄR EN BERÄTTARE, STADEN ÄR ETT BIBLIOTEK/ETT MUSEUM och till viss del STADEN ÄR EN BORG, även om vissa exempel på just den begreppsliga metaforen i materialet syftar på annat än det "medeltida" i borgen. Kriteriet "symbolverkan" ansluter i någon mån till alla delar av min empiri eftersom metaforer i sig är symboler för någonting annat, i det hänseendet är det svårt att koppla det kriteriet till någon enskild metafor. Slutligen har vi kriteriet "anpassning till omgivningen". Detta kriterium är brett i den meningen att det inbegriper värderingar av vitt skilda saker som "...utföranden som anses ha givit platser ny aktualitet, förankrats i landskapet och som öppnar sig mot omgivande rum. Andra exempel är utföranden som antas berika eller stödja framväxten av levande stadsdelar som blandar arbete, boende, kultur och rekreation." (Rönn, 2005: 94). Några begreppsliga metaforer som kan sägas ligga inom ramen för det här kriteriet är STADEN ÄR EN ORGANISM och STADEN ÄR EN FÖRLÄNGNING AV HUSET med sina respektive fokus på att miljöer ska vara "levande"; STADEN ÄR EN BERÄTTARE/ETT BIBLIOTEK/ETT MUSEUM i den meningen att de metaforerna i flera fall handlar om att, bildligt talat förankra den nya stadsutvecklingen i det omgivande landskapets historia samt i någon mån STADEN ÄR EN SKOG/EN SKÄRGÅRD som gör detsamma fast mer direkt genom att hämta metaforer från olika naturdomäner. Sammantaget verkar det som att en del av det som Rönn (2005) upptäckt också går att se i den här studien, trots att de båda undersökningarna behandlar arkitekturfrågor på två väsentligt olika skalor. Det vore dock inte klokt att dra några större slutsatser av det här eventuella sambandet eftersom många av de begreppsliga metaforer som föreliggande studie behandlar inte direkt kan kopplas till det som Rönn beskriver.

11.3 Vilka aktörer legitimeras?

Förskjutningen från government till governance kan förväntas innebära att nya aktörsgrupper tar plats i den fysiska planeringen av våra städer. Frågan är om denna mångfald av aktörer också ger avtryck i språkbruket och mer specifikt i bruket av metaforer i tävlingarna. Vilka aktörer synliggörs i bruket av metaforer i mitt empiriska material och hur beskrivs deras handlingsutrymme? En första reflektion över mitt resultat är att medan en del av de begreppsliga metaforerna mer tydligt verkar kunna ge utrymme för aktörsgrupper utanför de traditionella arkitekturerna så är det långt ifrån alla som gör det. Det är svårt, för att inte säga närmast omöjligt, att bedöma aktörskap och handlingsutrymme baserat på enbart språkbruk på ett sätt som inte blir godtyckligt. Hänsyn måste tas till kontexten för att bedömningen ska bli mer än en naiv gissning och bedömningen kan inte vara lika teori- och textnära som tidigare analyssteg varit - det krävs utrymme för en rimlighetsbedömning i det här steget. Exempelvis är det mer troligt att den begreppsliga metaforen STADEN ÄR ETT VARUMÄRKE/EN PRODUKT ger utrymme för olika slags marknadsföringsyrken att ta plats i den fysiska planeringen än att den begreppsliga metaforen STADEN ÄR EN VÄV/EN TEXTIL skulle legitimera att mer utrymme i planeringsprocessen ges åt sömmerskor, för att ta ett övertydligt exempel.

Det första temat som ska diskuteras är *den biologiska staden* där vi finner de mest slående exemplen på hur icke-levande ting framställs som levande aktörer i mitt empiriska material. I det här temat finns allehanda element i staden som verkar röra sig och agera på sätt som döda ting inte har den bokstavliga förmågan att göra - och så långt ingenting konstigt, det bildliga språket är metaforens själva kärna. Däremot kan det vara bra att här återkomma till det som Franzén, Hertting och Thörn (2016: 384-385) skriver om politiseringsrädsla. Bruket av metaforer kan vara ett sätt att osynliggöra aktörer och intressekonflikter som finns i det offentliga rummet genom att överföra aktörskap och handlingsutrymme från en aktör till en annan genom språket. Ett exempel från temat *den biologiska staden* är metaforen STADEN ÄR ETT BARN som i mitt material kommer till uttryck genom textstycken som handlar om beskydd och en trygg famn:

”... ett visuellt skyddande ‘skogsbryn’ som likt en stor famn ger skydd åt den innanförliggande bebyggelsen.” (Burlövs kommun, 2013: 38)

”...bullervallar/plank/murar som bildar en trygg famn...” (Burlövs kommun, 2013: 40).

Det problematiska är att det ju aldrig är staden själv som behöver detta beskydd. ”Barnet” i metaforen är stadens invånare, inte stadsmiljön i sig utan en mängd invånare med en bredd av intressen och behov. I de här båda fallen döljer metaforen ett samband och ett aktörskap genom att använda staden som symbol för dess invånare och i den processen osynliggör den en stor mängd viljor och ambitioner. Ett annat exempel ur samma tema är den begreppsliga metaforen STADEN ÄR ETT RELIGIÖST SUBJEKT som tar sig uttryck i det vinnande tävlingsförslaget för Kirunas nya stadskärna (White Arkitekter, 2012):

”Vi vill fortsätta stärka det Kiruna som dyrkar förhållandet mellan natur och stad.” (White Arkitekter, 2012).

Här tillskrivs staden ett slags vilja eller agens som åtminstone den byggda staden i sig inte bokstavligen talat kan ha. Om staden eller andra icke-levande ting talas om i termer av att de har agens så döljs de aktörer som i själva verket äger upplevelsen och som innehar makten att förändra - eller bevara - situationen.

Nästa begreppsliga metafor som ska diskuteras är STADEN ÄR KONST. I det förra analysavsnittet diskuterades hur den här typen av metaforer kan legitimera åtgärder och en stadsbyggnadspolitik som premierar estetiska värden. Ur ett aktörsperspektiv är frågan om den här sortens metaforer svårhanterlig. Vem är lämpad att bedöma en byggnads eller för den delen en hel stadsdels estetik? De metaforer som ansluter till det här temat i materialet kommer nästan alla uteslutande från tävlingen för Kronatorpsområdet i Burlövs kommun; i en annan av tävlingarna, den från Stockholms stad (2010) finns en konstnär representerad i juryn. Den typen av yrkeskategorier skulle antagligen kunna gynnas av ett ökat fokus på metaforer av det här slaget på bekostnad av annan expertis som här blir sekundär.

En stor grupp metaforer som kommer till uttryck i materialet är sådana som rör den ekonomiska domänen, företagande och marknadsföring. I ljuset av det som diskuterats av exempelvis Harvey (1989), Franzén, Hertting och Thörn (2016), Colomb (2012) och Dannestam (2009) på ämnet platsmarknadsföring och det sätt på vilket städer försökt att marknadsföra sig utåt sedan västvärldens ekonomiska kris på 1970-talet är det inte förvånande att den här typen av metaforer dyker upp i materialet - det som kanske snarare förvånar är att de inte är *ännu* mer frekventa. I likhet med vad som kan förväntas ligger mycket av fokuset i de här företagsrelaterade metaforerna på att staden är någonting som kan bjudas ut, någonting som människor kan lockas av och aktivt välja eller välja bort. Både staden i sig och det omgivande landskapet talas om på det här sättet och blir ett slags paketerbjudande, en helhet med en egen identitet. Svensson (2008: 32) konstaterar att retorik är ett vanligt inslag i arkitektävlingar. Retoriken används för att "attrahera olika grupperingar inom juryn" (ibid.). En möjlig förklaring till att företagsmetaforerna är så pass vanliga i materialet vore att förslagsställarna velat tilltala företagsrepresentanter i juryn, men så verkar inte vara fallet. Endast tävlingen för Kronatorpsområdet i Burlöv har representanter för det privata näringslivet utanför arkitektyrket i juryn (Burlövs kommun, 2013: 48), de andra tävlingarna har nästan uteslutande politiker och arkitekter i sina juryer. Detta styrker idén att företagsmetaforer och ett språk som hämtar drag från företagsvärlden är vedertaget och accepterat även utanför den sfären.

Om vi ser till temat *staden som svärd och sköld* och dess konfliktfyllda metaforer så skiljer de sig väsentligt från många andra av metaforerna i den meningen att de målar upp en konfliktbild mellan olika intressen. Både Tunström (2009: 119-122) och Franzén, Hertting och Thörn (2016: 385) tar upp problemet med att osynliggöra intressekonflikter i det moderna offentliga rummet - de här metaforerna gör istället tvärtom och belyser samma konflikter. Metaforerna på det här temat är således i någon utsträckning en motsats till den politiseringsrädsla som Franzén, Hertting och Thörn (2016: 398) talar om. En ökad politisering av konflikterna som existerar i och om det offentliga rummet kan få som konsekvens att de ökar handlingsutrymmet för just politiker och ger ökat utrymme för en offentlig diskussion om stadens framtid och motverka att processer avpolitiserar för att lättare kunna ske i det fördolda. Kamp-metaforerna kan på det sättet bidra till att diskussionen om stadens framtid förskjuts i riktning mot de mer klassiska arenorna där det demokratiska samtalet har utövats.

Ett annat tema som ger upphov till diskussion om aktörer och handlingsutrymme är *den mekaniska staden*. Metaforerna på det här temat är sinsemellan ganska olika. Särskilt är det de begreppsliga metaforerna STADEN ÄR ETT HANTVERK/ETT URVERK som har beröringspunkter med det rationella planeringsideal som Strömgren (2007) talar om. Ur ett aktörsperspektiv är kopplingen bakåt, till funktionalismen och modernismens arkitektstereotyp inte särskilt lång här - metaforer på det här temat ger stort utrymme för en mer ingenjörsbetonad stadsbyggnadspolitik, arkitektur och aktörsmix där åtgärder beräknas och analyseras för att fungera på ett sätt som är ”optimalt”.

En sista metafor som ska diskuteras är den som är unik för det vinnande tävlingsförslaget för Kirunas nya stadskärna (White Arkitekter, 2012): STADEN ÄR EN DRÖM. Varför den här metaforen, som är mycket radikal i den meningen att den osynliggör hela det Kiruna som finns på platsen idag och de människor som bor där, uppträder just i fallet Kiruna är någonting som kanske kan få sin förklaring om vi ser till det som skrivits av dels Colomb (2012) och dels Dannestam (2009). Flytten av Kirunas stadskärna är det mest radikala av de stadsbyggnadsprojekt som ingår i den här studien och den innebär samtidigt en kraftig omdaning av en stad och ett trauma för stadens invånare - här finns likheter med Colomb's Berlin efter murens fall och Dannestams Malmö efter varvsindustrins kris. Dannestams *diskurskoalitioner* (2009: 121) kan här användas för att förstå hur en så komplex företeelse som en stad kan kokas ner till en enkel berättelse som ska förena så många aktörer som möjligt för att skapa förändring, i Kirunas fall en berättelse om en stad som *nästan* finns, som en drömbild som redan är sanning men som bara kan förverkligas om alla hjälps åt tillräckligt. Dröm-metaforen blir ett effektivt sätt att använda en kris som ett tillfälle att skapa en ny diskurs kring staden.

Avståndet från föreliggande studie till relationen mellan de båda styrsystemen *government* och *governance* är naturligtvis stort och några långtgående slutsatser om den här studiens relevans för relationen dem emellan ska här inte göras. Däremot kan en kort reflektion göras. Reflektionen handlar om målkonflikter vilket är ett drag som präglar governancemodellen. Om förskjutningen mot *governance* innebär ett allt större antal målkonflikter så kan vi här se vissa tecken på att *governance*idealet tar sig uttryck i samtida arkitektävlingar för stadsdelar. Språkbruket i tävlingarna tyder på att det finns en mångfald av ideal och framtidsbilder som hämtas från en lika bred mångfald av metaforiska domäner.

Avslutningsvis ska jag nu kort ställa resultatet från den här undersökningen mot det som har behandlats i en studie liknande min, av Klas Ramberg (2012). Ramberg tar upp många andra aspekter än språkbruket men vissa beröringspunkter finns mellan de båda undersökningarna. För det första finns det likheter i det empiriska materialet och för det andra finns det likheter i delar av resultaten. Båda undersökningarna behandlar tävlingar i ett ganska samlat tidsspann även om Rambergs empiri har en tyngdpunkt kring mitten av 1990-talet. Någonting som Ramberg konstaterar är att de ideal som förmedlas i hans empiri konstrueras i både samklang och kontrast till historiska ideal, vilket vid en första anblick kan verka motsägelsefullt. Det stadsideal som kommuniceras i Rambergs tävlingsförslag verkar vara en kombination av 1800-talets stenstad och modernistiska värden som ljus och grönska. Det bakåtblickande idealet kommer också till uttryck i metaforerna i min undersökning men inte lika tydligt som hos Ramberg, och bara i enskilda metaforer. Det räcker med en snabb granskning av tävlingsförslagen i min empiri i sin helhet för att se att de strukturer som föreslås bär stora likheter med de som undersöks av Ramberg och tydligt är inspirerade av den klassiska kvartersstaden, om än med annorlunda kvartersstorlekar och en mer samtida, uppbruten gatustruktur. Möjligtvis är det så att hänvisningarna till den klassiska stenstaden kommuniceras bättre i tekniska beskrivningar eller i bilder än i metaforer och att det är därför

idealet inte är lika synligt i mitt material som hos Ramberg. Någonting annat som Ramberg konstaterar är att estetiska värden verkar få stor plats i de tävlingar han undersöker (2012: 220). Människorna som rör sig i de tänkta stadsmiljöerna är betraktare och flanörer och deras omgivning är ljusa och vackra. Detta skiljer sig från mitt resultat där estetiska värden bara är *ett* av flera ideal som kommer till uttryck genom bruket av metaforer.

12. Slutsats

Den här uppsatsen har syftat till att besvara två frågeställningar rörande språkbruk och metaforer:

- Vilka begreppsliga metaforer används i samtida svenska arkitekttävlingar för stadsdelar?
- Vilka problem, åtgärder och aktörer legitimeras av bruket av metaforer i arkitekttävlingarna?

Svaret på den första frågeställningen är att de begreppsliga metaforerna hämtas från en stor mängd olika domäner: de *biologiska, kulturella, företagsmässiga, krigiska, egendomsföreliggande, naturlandskapsmässiga, mekaniska, "sammanhållande"* samt *drömska* domänerna finns alla representerade i mitt empiriska material.

Svaret på den andra frågeställningen är att en stor bredd åtgärder och vissa problem legitimeras av språkbruket i materialet. De åtgärder som legitimeras handlar i stort om att prioritera vissa delar av staden framför andra, att legitimera att exempelvis vissa trafikslag prioriteras framför andra eller att staden utformas på ett sätt som främjar vissa värden, exempelvis estetiska eller ingenjörsmässiga värden. Vad gäller frågan om aktörer är en första slutsats att begreppet "aktör" genom språkbruket i det empiriska materialet vidgas så att också icke-levande ting som inte bokstavligen talat har någon agens får det genom språket. Aktörskapet och handlingsutrymmet flyttar från en aktör till en annan och vissa aktörer osynliggörs genom symbolik och metaforik. När det gäller specifika yrkeskategorier skapar bruket av metaforer i mitt empiriska material ökat utrymme för såväl konstnärer som politiker och olika slags ingenjörsgupper samt aktörer inom marknadsföring.

Syftet med den här undersökningen har varit att, genom att synliggöra språkbruket i arkitekttävlingar, bidra med ökad kunskap om några av de förändringar som skett i samhället i och med övergången till alltmer av det komplexa idépaketet som kan beskrivas med ord som *governance*. Governance är ett stort begrepp som är svårt att fånga i en så pass nischad undersökning som denna, men några poänger kan ändå göras. Mina resultat tyder på att många av de begreppsliga metaforerna i materialet inte är särskilt "fuzzy", även om vissa är det, särskilt metaforen om "det kopplade". Således verkar metaforerna i allmänhet inte röra sig speciellt mycket av de risker som bland annat Markusen (1999) har flaggat för. Däremot tyder mina resultat på att ett annat av dragen i governance - en mångfald av målbilder - finns representerade i materialet.

Tävlingsprogrammen och -förslagen är goda källor till empiri för just den här uppsatsens syfte och ändamål, men för att kunna säga någonting om det mer allmänna bruket av metaforer inom arkitekt- och samhällsbyggnadsvärlden vore det lämpligt att också se till andra relevanta dokument, särskilt översiktsplanen som genom sitt visionära anslag kan förväntas innehålla en hel del metaforer. Även detaljplanen vore intressant att studera för att klargöra hur metaforerna tar sig fysiska uttryck i den byggda miljön. I fortsatta studier på det här ämnet skulle andra typer av tävlingar kunna granskas för att se om samma tendenser går att se i det materialet. För att gå ännu mer på djupet i samhällsbyggnadskursen vore en ytterligare läsning av tävlingsförslagen, på den mer "explicita" nivån (Bergström & Boréus, 2012: 301) en god idé, men det ligger utanför den här studiens omfattning. En förtjänst som den här studien kan ha är att den synliggör delar av en särskild grupp, i det här fallet arkitekter och samhällsplanerare, världsbild och gör den explicit för andra att se och granska.

13. Källförteckning

Ahlbäck Öberg, S. & Widmalm, S. (2016). Att göra rätt - även när ingen ser på, *Statsvetenskaplig tidskrift* 118:1, 2016.

Allmendinger, P. (2009). *Planning Theory*. Andra upplagan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: PALGRAVE MACMILLAN.

Bergström, G., Boréus, K. (2012). Analys av metaforer, grammatik och ordval, i Bergström, G., Boréus, K. (red.). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur AB. ss. 263-305.

Colomb, C. (2012). *Staging the new Berlin: Place Marketing and the Politics of Urban Reinvention Post-1989*. Abingdon: Routledge.

Dannestam, T. (2009). *Stadspolitik i Malmö: Politikens meningsskapande och materialitet*. Lund: Samhällsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.

Franzén, M., Hertting, N., Thörn, C. (2016). *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*. Göteborg: Daidalos AB.

Harvey, D. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: the Transformation in Urban Governance in Late Capitalism. *Geografiska Annaler*, Vol. 71 (1), ss. 3-17.

Idvall, M. (2000). *Kartors kraft. Regionen som samhällsvision i Öresundsbrons tid*. Lund: Nordic Academic Press.

Kjær, A.M. (2004). *Governance*. Cambridge: Polity Press.

Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

Markusen, Ann. (1999). Fuzzy Concepts, Scanty Evidence, Policy Distance: The Case for Rigour and Policy Relevance in Critical Regional Studies. *Regional Studies*, 33:9. ss. 869-884.

Martens, K. (2007). Actors in a Fuzzy Governance Environment, i Porter, G., de Roo, G. *Fuzzy Planning, the Role of Actors in a Fuzzy Governance Environment*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited. ss. 43-65.

Martin, W. (2012). Metaphor. I Greene, R. (red.). *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. ss. 1572-1584.

Porter, G., de Roo, G. (2007) The End has no Merit, i Porter, G., de Roo, G. *Fuzzy Planning, the Role of Actors in a Fuzzy Governance Environment*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited. ss. 1-18.

Ramberg, K. (2012). *Konstruktionen av framtidens stad - Arkitektävlingar om bostäder och stadsdelar i Sverige 1989-2003*. Hemmavid förlag.

Renzi, B. G., Cotton, M., Napolitano, G., Barkemeyer, R. (2016). Rebirth, devastation and sickness: analyzing the role of metaphor in media discourses of nuclear power. *Environmental Communication*.

Rhodes, R. A. W. (1996). The New Governance: Governing without Government. *Political Studies*, XLIV, ss. 652-667

Semino, E., Demjén, Z., Demmen, J. (2016). An Integrated Approach to Metaphor and Framing in Cognition, Discourse and Practice, with an Application to Metaphors for Cancer. *Applied Linguistics 2016*. ss. 1-22.

Strömgren, A. (2007). *Samordning, hyfs och reda. Stabilitet och förändring i svensk planpolitik 1945-2005*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.

Sundström, G., Pierre, J. (2009). Samhällsstyrning i förändring, i Pierre, J., Sundström, G. (red). *Samhällsstyrning i förändring*. Malmö: Liber AB. ss. 7-31.

Svensson, C. (2008). *Arkitektävlingar, om konsten att hitta en vinnare*. KTH Arkitektur och samhällsbyggnad, Stockholm.

Thibodeau, PH., Boroditsky, L. (2011) Metaphors We Think With: The Role of Metaphor in Reasoning. *PLoS ONE* 6:2.

Tunström, M. (2009) *På spaning efter den goda staden. Om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*. Diss. Örebro: Örebro universitet.

Tävlingsvinnare och tävlingsprogram

Bjarke Ingels Group & Grontmij (2011). *Stockholmssfären*

Burlövs kommun (2013). *Tävlingsprogram - Inför skelettdetaljplan för området Kronetorp i Burlövs kommun*

Kiruna kommun (2012). *Program för arkitektävling - Ny stadskärna i Kiruna*

Linköpings kommun (2012). *Allmän arkitektävling Vallastaden*

Linköpings kommun (2013). *Tävlingsprogram Linköping - innerstaden växer över ån*

Nyréns Arkitektkontor (2014). *BurLOVE*

Okidoki! Arkitekter (2012). *Tegar*

Rundquist & Metro Arkitekter (2013). *Åstad*

Stockholms stad (2010). *Stockholmsporten. Rumslig, arkitektonisk och konstnärlig landskapsgestaltning. Program för projekttävling.*

White Arkitekter (2012). *Kiruna 4-ever*

Tabeller

Tabell 1. *De begreppsliga metaforer som är resultatet av metaforanalysen. Skapad av författaren.*